

Eksperimenti na ljudima u jedinici 731

Tusun, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:601486>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Pravni fakultet
Katedra za kazneno pravo

Valentina Tusun

EKSPERIMENTI NA LJUDIMA U JEDINICI 731

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

izv. prof. dr. sc. Sunčana Roksandić

Zagreb, rujan 2023.

IZJAVA O IZVORNOSTI

Ja, Valentina Tusun pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada pod nazivom „Eksperimenti na ljudima u Jedinici 731“. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane, parafrazirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, mrežni izvori, propisi, sudske odluke ili statistički podaci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature. U izradi rada nisam se koristila drugim izvorima od onih navedenih u radu.

Mjesto i datum:

Zagreb, 01. rujna 2023.

Potpis:

Valentina Tusun, v.r.

Sadržaj

1. UVOD	4
2. POVIJESNI PREGLED RAZVOJA EKSPERIMENATA	5
2.1. Antičko razdoblje	5
2.2. Srednji vijek	7
2.3. Novi vijek	8
2.4. Filozofske rasprave 18. i 19. stoljeća	9
2.5. Dvadeseto stoljeće	11
2.5.1. Eksperimenti na ljudima u Njemačkoj	11
2.5.2. Eksperimenti na ljudima u Sjedinjenim Američkim Državama.....	15
3. EKSPERIMENTI NA LJUDIMA U JAPANU	17
3.1. Povijest razvoja eksperimenata u Japanu (1930.-1945.)	17
3.2. Osnivanje Jedinice 731	18
3.3. Maruta projekt	19
3.4. Eksperimenti	21
3.5. Krah Jedinice 731	22
4. DVOSTRUKI STANDARDI SAD-A I PITANJE ODGOVORNOSTI	24
5. O MEĐUNARODNOJ ODGOVORNOSTI POJEDINCA I OSNIVANJU MEĐU- NARODNIH VOJNIH SUDOVA U NÜRNBERGU I TOKIJU	27
5.1. Nürnberško medicinsko suđenje i japanski imunitet – zašto nije bilo medicinskog su- đenja u Tokiju ?	33
6. SOVJETSKO SUĐENJE U HABAROVSKU	36
7. ZAKLJUČAK	42
8. LITERATURA	46

SAŽETAK

Cilj ovog rada je približiti postupan razvoj provođenja eksperimenata na ljudima iz povijesne i pravne perspektive. U središtu su eksperimenti provedeni u Japanu za vrijeme Drugog svjetskog rata u Jedinici 731. U skladu s holističkim pristupom temi, provedena je usporedba medicinskih suđenja Njemačkoj i Japanu. Ukazano je na važnost međunarodne kaznene odgovornosti pojedinca i osnivanja Međunarodnih vojnih kaznenih sudova u Nürnbergu i Tokiju. Imperativ je i na donošenju međunarodnih dokumenata koji će postati temeljne odrednice moderne bioetike, pa sve do kritike međunarodne zajednice u propuštanju procesuiranja odgovornih osoba.

Summary

The purpose of this paper is to familiarize readers with the progressive evolution of performing human experimentation from a historical and legal standpoint. The emphasis is on experiments carried out at Unit 731 in Japan during the Second World War. A comparison of medical trials in Germany and Japan was done in accordance with a holistic approach to the topic. Also, the significance of the individual's international criminal responsibility was emphasized, as well as the founding of the Military Tribunals at Nuremberg and Tokyo. Additionally, it is essential to adopt international guidelines that will shape contemporary bioethics fundamentally, including condemnation of the international community for failing to hold offenders accountable.

1. UVOD

U ovom se radu postupno razlaže povijest razvoja eksperimenata na ljudima; od antike do sredine 20. stoljeća, kada se uslijed počinjenih zvjerstava razvija kolektivna svijest o tome što se može podvesti pod svrhovito i opravdano eksperimentiranje, a što je pak isključivi izražaj netrpeljivosti prema potlačenoj skupini. Okrutna postupanja nacista prema „ljudima nevrjednima života“ motivirala su japanske znanstvenike u razvoju vlastitog programa ispitivanja biološkog oružja i provođenja drugih eksperimenata na ljudima u posebno za to osnovanim vojno – istraživačkim jedinicama. Nacističke se liječnike za počinjene zločine procesuiralo i osudilo na smrtne kazne ili kazne dugotrajnog zatvora. Nažalost, isto se ne može reći za japanske znanstvenike i liječnike koji nikada nisu međunarodno procesuirani. Razlozi takvog propusta su političko – pravne prirode, o čemu će više biti riječi u komparaciji medicinskog suđenja u Njemačkoj s pružanjem američkog imuniteta Japancima. Osobitu pažnju i pravni komentar zaslužuje provedeno sovjetsko suđenje u Habarovsku koje nije priznato od strane međunarodne zajednice.

U ovome je radu naglasak na moralnoj opasci pravnoj zajednici koja je motivirana pijetetom prema žrtvama koje ni posthumno nisu dobile pravdu. O počinjenim zlodjelima u Jedinici 731 (ali i drugim Jedinicama) potrebno je sustavno obrazovati iz dva razloga: prvi, da se ne bi ponovila te drugi, da bi se intelektualno izazvalo medicinsku i pravnu struku u postizanju sinergije u rješavanju aktualnih bioetičkih pitanja.

Za potrebe ovog rada koristit će se termin *eksperiment* koji prevladava u međunarodnopravnim dokumentima za zaštitu ljudskih i humanitarnih prava.¹ Unatoč širokoj uporabi sličnoznačnice „*research*“ u bioetičkim i medicinskim smjernicama,² iz sadržajnih razloga prikladnije je upotrebljavati riječ *eksperiment* koja nosi povijesnu negativnu konotaciju od donošenja Nürnberškog kodeksa. Na taj će se način ostvariti jasna podjela između strogo

¹ *Poput*: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (SFRJ, br. 7/1971).; Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (NN 6/07 i 5/08).; Ženevskih konvencija od 12. kolovoza 1949 (NN 5/1994).; Rimski statut međunarodnog kaznenog suda (NN 5/01).

² *Primjerice*: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (NN 13/2003).; Međunarodne etičke smjernice za biomedicinska istraživanja, Vijeće za međunarodne organizacije medicinskih znanosti (CIOMS), listopad 2012., str. 10-15., <https://rm.coe.int/1680307ec0> (1.8.2023.).

kontroliranih medicinskih istraživanja i eksperimenata koji ne slijede prava subjekata istraživanja i etičke postulate.

2. POVIJESNI PREGLED RAZVOJA EKSPERIMENATA

U poglavlju povijesnog pregleda razvoja eksperimenata na sažet će se način nastojati prikazat kronološki razvoj interesa za proučavanjem ljudskog tijela. Iako postoje brojni povijesni izvori, izdvojeni su i opisani oni koji prikladno zrcale društvenu sliku pojedinog razdoblja. Također, i termine *eksperiment*, *medicinsko istraživanje*, *vivisekcija* potrebno je promatrati iz povijesnog ugla, uzimajući u obzir razvoj medicine kojeg su obilježila nehotična okrutna postupanja.

2.1. Antičko razdoblje

U Homerovoj u Ilijadi i Odiseji, epovima napisanima u 8. stoljeću prije Krista, saznajemo o zavidnom medicinskom znanju kojeg su posjedovali stari Grci. Mnogi su heroji prikazani s medicinskim znanjem, posebice glede liječenja ratnih rana zadobivenih u bitkama između Ahejaca i Trojanaca. Rane su se pomno ispirale mlakom vodom, zatim tretirale antiseptičkim biljem *Achillea millefolium* poznatom pod nazivom vojničke trave čiji naziv potječe iz vjerovanja da je upravo Ahilej tom biljkom liječio svoje suborce.³ Grci su poznavali i prakticirali palijativnu njegu, pridavali su pažnju higijeni i ublažavanju drugih patoloških simptoma tijela i uma. Impresivno je i to što se osim boraca s medicinskim znanjem, u Ilijadi spominju i prvi profesionalni liječnici. Sinovi Asklepija, grčkog boga liječništva, specijalizirani za kirurgiju i patologiju, smatrani su iscjeliteljima svoga naroda. U epovima postoji oko 150 anatomskih referenci⁴ i naziva koji se i danas koriste u medicinskoj terminologiji, poput *auchenas* (potiljak), *ischio* (kuk), *pneumonas* (pluća) i *krotafos* (sljepoočnica). Stihovi Ilijade sadrže i 147 opisa ratnih rana te mentalnih bolesti od kojih su uobičajeno obolijevali bogovi. Bogato medicinsko znanje nerijetko se pripisuje Homerovim pjesničkim umijećima i opsežnim

³ Kriletić, Barbara. Ljekovito bilje u antici, ODRAZ, 2020., str. 36.

⁴ Koutserimpas C, Alpantaki K, Samonis G. Trauma management in Homer's Iliad, Int Wound J. 2017, str. 1-3., <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7949588/pdf/IWJ-14-682.pdf> (17.6.2023.).

učenjima a ne znanstveno utemeljenim činjenicama tog doba. Mnogi vjeruju da se znanje moglo steći isključivim promatranjem ljudskog tijela, uzmemo li u obzir drevni strah od religijskih i magijskih reperkusija zbog oskvrnjavanja pokojnika.

Ipak, kvaliteta medicinskog znanja sugerira da je jedini mogući način učenja bio seciranjem tijela. Pretpostavlja se da su se prvi eksperimenti na ljudima vršili na onima koji su služili kao „hrana bogovima“ u ritualnim obredima. Međutim, potrebno je naglasiti da ne postoje precizni zapisi kojima bi neosporno tvrdili da su tada provedeni prvi eksperimenti na ljudima, iako postoje snažne sugestije o tome.⁵

Argumenti o provođenju eksperimenata na ljudima u helenističkoj Aleksandriji (300. – 200. pr. Kr.) uvjerljiviji su od onih u Homerovoj Grčkoj, unatoč opetovanom nedostatku dokaza. Zainteresiranost za fiziologiju ljudskog tijela nastala je zahvaljujući dvojici učenjaka, Herofila i Erazistrata koji su živjeli u Aleksandriji, u Egiptu.⁶ Pretpostavlja se da su bili pod utjecajem starih egipatskih običaja balzamiranja, koji su im pružili izvrsne temelje za proučavanje unutarnje strukture tijela. O njihovom radu najviše doznajemo u djelu *De medicina*, autora Aula Kornelija Celza, koji piše o provedenim vivisekcijama: „*Herofil i Erazistrat secirali su žive zločince koji su isporučeni iz kraljevskih zatvora i dok je u tijelima još postojao dah, pregledavali su one dijelove tijela koje je priroda sve do tada držala zatvorenima.*“⁷ Ustanovili su da je tijelo stroj koji pokreću arterije, živci i vene te da se arterijama prenosi zrak. Nazivaju sebe empiristima koji nisu pod utjecajem filozofskih učenja i moralnih utega – medicinsko znanje u potpunosti temelje na iskustvu. Dakle, moglo bi se zaključiti da se medicina nije od početka temeljila samo na spekulacijama već na pokušajima.

Ipak, fiziologija je još uvijek bila u začetcima, a kirurgija se pretežito temeljila na manualnim vještinama pojedinaca nego li na detaljnom znanju. Prvo su se provodili eksperimenti na životinjama, a saznanja su se analogno primjenjivala na čovjeka. Eksperimenti na ljudima nisu bili u skladu s božanskim učenjem. Sljedbenici Hipokratova učenja nisu smjeli sudjelovati u legalnim pogubljenjima trovanjem, a kamo li u eksperimentima ili ubojstvima. Pobačaj i eutanazija su bili zabranjeni jer su se smatrali preslikom ljudske volje, odnosno,

⁵ How Homer treated the wounded, https://www-greece--is-com.translate.goog/medicine-homeric-epics/?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=hr&_x_tr_hl=en-US&_x_tr_pto=wapp (17.6.2023.).

⁶ Tušak, Karin. *Medicina u antičkoj Grčkoj i Rimu*. Repozitorij Juraj Dobrila. Sveučilište u Puli, 2019., str. 27.

⁷ Longrigg, James. *Greek rational medicine: Philosophy and medicine from Alcmaeon to the Alexandrians*. Routledge: London and New York, 1993., str. 188.

pogreške čiji je izvor u nama. A ako je pak izvor izvan nas, neovisan o ljudskoj moći, liječnik će biti moralno oslobođen jer će se to smatrati neuspjehom na kojeg nije mogao utjecati.⁸ Slično se učenje nastavilo i u slučaju provođenja eksperimenata na ljudima. Eksperimenti su dopušteni samo ako liječnik želi pomoći bolesniku. Ne uspije li u tome, bit će oslobođen od krivnje u slučaju neuspjeha.⁹ Hipokratova zbirka *Corpus Hippocraticum* predstavlja bogat izvor znanja liječnicima iz grčke ali i rimske škole. Hipokratski liječnik Galen koji je nastavio znanstveni razvoj na rimskom tlu, osuđivao je vivisekciju ljudi iz moralnih razloga.¹⁰ Smatrao je da se treba služiti životinjama, ali pod uvjetom da se izaberu prikladne životinje i instrumenti te da se zahvati ne izvode javno i bez jasno određenog cilja. Najveća je Galenova zasluga u opiranju sakralnim dogmama i uspostavljanju znanstvenih disciplina anatomije i fiziologije.

Nakon Galena nastupa svojevrsno zatišje u vidu znanstvenih napredaka. Padom Rimskog Carstva znanost stagnira. Ujedno, značajan dio stečevine antičke medicine uništen je u velikom požaru Aleksandrijske knjižnice. Ono što nam je do danas poznato oskudan je opus u odnosu na bogato naslijeđe. Veliki dio očuvali su arapski liječnici koji su prevodili rukopise i uspostavili temelj moderne medicine.

Zaključno, uzimajući u obzir povijesne okolnosti stare Grčke i Rima, ne bi bilo pogrešno tvrditi da je vivisekcija postala kamen temeljac medicinskog promatranja.

2.2. Srednji vijek

Svako seciranje ljudskog tijela bilo je obeshrabeno za vrijeme Srednjeg vijeka zbog jakog utjecaja katoličke Crkve. Za vrijeme renesanse, u razdoblju između 15. i 16. stoljeća, doznajemo tek o pojedinačnim slučajevima vivisekcije. Ona se uglavnom prakticirala na društvenim izopćenicima; lopovima, osuđenicima, zatvorenima.¹¹ Poznat je slučaj strijelca iz pariškog predgrađa Meudona (*Archer of Meudon*) koji je 1474. godine osuđen na smrt vješalima zbog svetogrđa. Osuđenik se prethodno žalio na bolove u bubrezima lokalnom liječniku, koji je zbog povećanog broja sličnih slučajeva o tome izvijestio kralja. Kralj Luj XI. osobno se

⁸ Tušak, Karin, op.cit. (bilj. 6), str. 15-19.

⁹ Hudoletnjak Grgić, Maja. Hipokratski spis O staroj medicini. Zagreb: Kruzak, 2007.

¹⁰ Ptičar, Ivan. Razvoj medicine i načina liječenja u antici i usporedba s modernim načinima liječenja. FFOS repozitorij, 2021., str. 20-25.

¹¹ Charlier, Philippe; Huynh-Charlier, Isabelle *et.al.* A glimpse into the early origins of medieval anatomy through the oldest conserved human dissection (Western Europe, 13th c. A.D.), str. 372., <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4042035/pdf/AMS-10-20265.pdf> (17.6.2023.).

zainteresirao za problem ne bi li pronašao način da spasi od smrti svog omiljenog dvorjanina, Monseigneur de Bouchagea, koji je imao jednake bolove. Upravo će dobrovoljan pristanak na vivisekciju spasiti strijelca iz Meudona od smrtne kazne.¹² O prvoj operaciji bubrega učinjenoj po pristanku bolesnika bez anestezije doznajemo slijedeće:

“... odgovarajući otvor i rez napravljeni u tijelu strijelca, a mjesto dotične bolesti traženo je i pažljivo ispitano u njemu... ponovno su ga zašili i njegovu utrobu vratili unutra; i primio je, po kraljevoj naredbi, najbolju njegu i previjanje, tako dobro da je u roku od dva tjedna potpuno ozdravio.”¹³

Strijelac je preživio operaciju, a posljedično je došlo do smanjenja bubrežnih kamenaca u cijeloj regiji.

2.3. Novi vijek

Nova otkrića temeljena na ljudskim sekcijama i životinjskim vivisekcijama svinja i majmuna, iznosi u svojoj knjizi *De humani corporis fabrica* objavljenj 1543. godine anatom Andreas Versailus. Versailus je posvetio život seciranju i istraživanju anatomije ljudskog tijela. Njegov empirijski pristup u potpunosti je promijenio metodiku istraživačkog procesa u anatomiji. Poznato je da je znanstvenik imao na raspolaganju desetke tijela mrtvacu koje je nabavljao s groblja, bolnica ili stratišta, a u čemu su mu pomagale sudske i javne vlasti. Uobičajeno su to bila tijela zatvorenika, prostitutki i samoubojica. Nerijetko su i članovi obitelji donosili tijela bližnjih koji su preminuli, dajući ih na raspolaganje znanosti.¹⁴ Knjiga se sastojala od preko 600 anatomskih crteža koji su doveli u pitanje postojeće razmišljanje koje je naslijeđe Galena. Galen je ideje temeljio na vivisekciji životinja pomno ih primjenjujući na ljudsko tijelo. Iako je počinio brojne pogreške, na njih je i Versailus s oprezom ukazivao, ne želeći se zamjeriti Crkvi kako ne bi bio optužen za herezu.¹⁵

¹² Not the archer of Meudon, <https://www.executedtoday.com/2011/01/30/1474-not-the-archer-of-meudon/> (17.6.2023.).

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Andreas Vesalius' Corpses. Kadaveri Andrije Vezala. *Acta med-hist Adriat* 2014; 12(1):9-26, str. 25, <https://hrcak.srce.hr/file/184790> (21.6.2023.).

¹⁵ Andreas Vesalius and the Challenge to Galen, <https://www.joh.cam.ac.uk/library/andreas-vesalius-and-challenge-galen> (21.6.2023.).

Brojni znanstvenici diljem Europe tog doba provodili su eksperimente na životinjama. Iako su bili živi svjedoci Versaillesovih revolucionarnih otkrića, bojazan i etički principi nisu im dozvoljavali provođenje medicinskih istraživanja na ljudskome tijelu, barem ne pod lupom javnosti. Neki od poznatijih znanstvenika su engleski fiziolog William Harvey i njegov suvremenik Richard Lower koji su opisivali otkucaje srca i cirkulacije krvi te vršili transfuzije krvi s jedne na drugu životinju. Manje je poznato da su se transfuzije krvi vršile i s ovce na mentalno zaostalog čovjeka.¹⁶ Nizozemski liječnik Jan Swammerdam koristio je žabe kako bi ispitao kontrakcije mišića. U svojim je istraživanjima proučavao mozak, živce, limfu i probavni sustav životinja.¹⁷ Jednak je princip imao i hrvatski znanstvenik Đuro Baglivi koji se djelom *De fibra motrice et morbosa* svrstao u začetnike fibrilarne patologije.¹⁸

2.4. Filozofske rasprave 18. i 19. stoljeća

U prvim je desetljećima 18. stoljeća protestantski svećenik, filozof i istraživač, Stephen Hales, potaknuo interes javnosti nad vivisekcijama životinja. Hales je o okrutnim i detaljnim opisima eksperimenata redovno obavještavao čitatelje. Životinje koje je koristio nerijetko su bile bolesne i pred smrt, a njegove su istraživačke metode bile okrutne uslijed nedostatka anatomskog znanja.¹⁹ Njegov suvremenik Christlob Mylius stao je u istraživačevu obranu, relativizirajući i potičući kršćanski antropocentrizam prema kojemu je čovjek superioran prirodi te je ključan dio nje. Tvrdio je da su vivisekcije nad životinjama manje zlo nego li nad ljudima, zaključujući da su životinje stvorene kako bi služile čovječanstvu.²⁰

Jednak je filozofski zagovor imao i Immanuel Kant, koji je životinje doživljavao kao objekte bez prava. Oprečna su stajališta imali drugi filozofi, poput Arthura Schopenhauera, koji je zagovarao postavljanje moralnih ograničenja glede pokusa nad životinjama. Utemeljitelj

¹⁶ Donovan AJ. Richard Lower, M.D., physician and surgeon (1631-1691). *World J Surg.* 2004., str. 942-944.

¹⁷ Swammerdam's science: Nerve function and „animal spirits“, <http://www.janswammerdam.org/nerve.html> (25.6.2023.).

¹⁸ Baglivi, Đuro: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5238> (25.6.2023.)

¹⁹ Bertoloni Meli, Domenico. Early Modern Experimentation on Live Animals. *Journal of the History of Biology* (2013) 46:199–226 . Springer, 2012., str. 220 https://hpsc.indiana.edu/documents/faculty-articles/meli/dbmPaper_EarlyModernExperimentation.pdf (25.6.2023.).

²⁰ Atalić, Bruno. Historical development and ethical considerations of vivisectionist and antivivisectionist movement. *JAHHR* Vol.3, No.6, 2012., str. 404.

utilitarizma Jeremy Bentham inzistirao je na tome da se pristupa životinjama kao živim bićima koja imaju dostojanstvo, neovisno o njihovom nedostatku govora i razuma.²¹

Filozofska rasprava osamnaestog stoljeća značajan je trenutak u povijesti razvoja eksperimenata nad ljudima. Po prvi puta se postavljaju pitanja o etičkim načelima provođenja vivisekcija i o moralnoj odgovornosti pojedinca. Filozofski se dijalog nastavlja u 19. stoljeću, jačajući polarizaciju stajališta između engleskih empirista i vjerskih službenika. Britanski su liječnici James Blundell i Marshal Hall promovirali korisnost vivisekcije, ističući imponirajući napredak u medicini koji je do tada učinjen. Na drugoj su pak strani spektra puritanski svećenik David Davis i vikar Henry Crowe koji je napisao traktate o okrutnosti u filozofskim istraživanjima. Crowe izjednačava vivisekciju s inkvizicijom, a njegov jak politički utjecaj osjetio se i u britanskom parlamentu kamo je pokrenuta rasprava o vivisekciji.²²

Rasprave konzervativaca i liberala rezultirale su novom legislativom. Izglasan je *Martinov zakon, 1822.* po kojemu je izričito zabranjeno okrutno postupanje prema domaćim životinjama. Ubrzo su uslijedile brojne tužbe protiv liječnika. Najveću je pak kontroverzu izazvao Priručnik za fiziološki laboratorij (*Handbook for the Physiological Laboratory, 1873.*) čiji je autor profesor John Scott Burdon Sanderson, koji je izazvao javni bijes zbog provedenih vivisekcija na životinjama bez upotrebe anestezije. U priručniku su opisani eksperimenti koji su provedeni nad zečevima, zamorcima, kokošima, punoglavcima, mačkama i psima. Iako su već tada u širokoj upotrebi bili eter i kloroform, znanstvenici ih nisu koristili zbog nedostatka empatije prema živim bićima. Obzirom da bijes javnosti nije jenjavao, znanstvenici koji su sudjelovali u eksperimentima privedeni su pred britansko Kraljevsko povjerenstvo za vivisekciju osnovano 1875. godine. Znanstvenici Sanderson, Foster i Burton zdušno su zagovarali stajalište o korištenju anestezije prilikom provođenja eksperimenata, naglašavajući empatiju prema boli testiranog subjekta. S druge pak strane, znanstvenik Klein koji je rođen u njemačkoj židovskoj obitelji u Osijeku u Hrvatskoj, otvoreno je rekao kako uopće nije mario za patnju životinja te da je anestetike koristio samo kako bi izbjegao ozlijede i krikove životinja za vrijeme provođenja eksperimenta. On će postati inspiracija gotičkih romana koji propagiraju sadističnog znanstvenika, hipnotizera i empirista njemačko-židovskog podrijetla.²³

²¹ Cf. *ibid.*, str. 404.-406.

²² Bates, A. W. H. "Vivisection, Virtue Ethics, and the Law in 19th-Century Britain." *Journal of Animal Ethics*, vol. 4, no. 2, 2014., str. 33-35, <https://doi.org/10.5406/janimalethics.4.2.0030>. , (26.6.2023.).

²³ Cf. *ibid.*, str. 35-40.

Znanstvena prepirka ojačala je britansku ksenofobiju koja je konačno rezultirala podjelom društva. Pod zaštitom kraljice Viktorije osnovano je Britansko viktorijansko društvo za zaštitu životinja podložnih vivosekciji (*Victorian Street Society for the Protection of Animals Liable to Vivisection*) čiji su članovi pripadnici aristokracije, suci i biskupi. Drugu su skupinu činili znanstvenici, pripadnici Fiziološkog društva (*Physiological Society*) čiji je član, između ostalih, bio i Charles Darwin.²⁴

Polemike su se zaustavile donošenjem Zakona o okrutnosti nad životinjama (*Cruelty to Animals Act, 1875.*) kojim je uvedena pretpostavka da vivosekcije nad životinjama smije provoditi samo osoba koja je za to ovlaštena od strane Ministarstva unutarnjih poslova Ujedinjenog Kraljevstva.²⁵

2.5. Dvadeseto stoljeće

Raspalom plemstva i slabljenjem utjecaja Crkve, otvorio se put ka novim znanstvenim pothvatima. Nestaju snažne podijele među pristašama vivosekcije i onih koji su strogo bili protiv toga. Takav rasplet društvenih okolnosti otvorio je put ponavljanju eksperimenata kako na životinjama, tako i na ljudima. Ipak, u dvadesetom stoljeću naglasak je na eksperimentima na ljudima. Zanimljivo je da se interes za eksperimente simultano razvijao na različitim teriotrijalnim područjima u istom vremenskom razdoblju od 1933. do 1945. godine, neovisno o kulturološkim diskrepancijama. Ono što je zajedničko državama čiji kratki povijesni pregled slijedi, jest želja za vojnom dominacijom.

2.5.1. Eksperimenti na ljudima u Njemačkoj

Jedan od značajnijih bioloških eksperimenata na ljudima dogodio se tijekom Prvog svjetskog rata, 1915. u napadu Njemačke vojske na francuske rovove u Bitci za Ypres. U njoj je Njemačka po prvi puta koristila bojni otrov Iperit, nazvan po mjestu bitke. U tom napadu

²⁴ Hamilton, Susan. "Reading and the Popular Critique of Science in the Victorian Anti-Vivisection Press: Frances Power Cobbe's Writing for the Victoria Street Society." *Victorian Review*, vol. 36, no. 2, 2010., str. 66, JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/41413853>, (26.6.2023.).

²⁵ The Prevention Of Cruelty Animals Act, 1960, https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/11237/1/the_prevention_of_cruelty_to_animals_act%2C_1960.pdf (25.6.2023.).

pretpostavlja se da je umrlo oko 5 000 vojnika sila Antante, a preko 15 000 ih je ozlijeđeno.²⁶ Korištenje bojnog otrova posljedica je razvitka biomedicine devetnaestog stoljeća koja se nastavila i u narednom stoljeću, a uključivala je istraživanje mehanizama djelovanja toksina i bolesti na životinjama i ljudima. Očito je da se bojni otrov koristio u svrhu postizanja vojne prednosti, međutim, interes za svjetskom medicinskom premoći nije jenjavao ni u mirnodopskom razdoblju.

Osnivanje Društva *Kaiser Wilhelm* 1991. godine označava znanstvenu i društvenu prekretnicu u dehumanizaciji i objektivizaciji ljudskog tijela. Proučavanja započinju za vrijeme nacionalsocijalističke (NS) Njemačke, osnivanjem Instituta za antropologiju, eugeniku i ljudsko naslijeđe (KWIA), Instituta za fizikalnu kemiju i elektrokemiju (KWIPC) i Instituta za medicinska istraživanja (KWIMedF).²⁷ Program KWIA-e pod vodstvom Eugena Fischera, a kojeg provodi i njegov nasljednik Otomar v. Verschuer, komparira eksperimentalnu genetiku testnih životinja i ljudsku genetiku u svrhu istraživanja ljudskih genetski uvjetovanih poremećaja. Poznato je tadašnje istraživanje uzroka i simptoma epilepsije, koje se provodilo eksperimentirajući prvo na zečevima a zatim na djeci koja su stavljena u komoru niskog tlaka. Potrebno je naglasiti da je doista učinjen znanstveni pomak prethodno navedenim pristupom koji je bio svrhovit i donekle moralno prihvatljiv. Ključ provedenog eksperimenta krije se u tome što su se nakon njega brisali postojeći etički postulati a uporaba ljudskog znanja o genetici u selekciji ljudske vrste otvorit će neka od temeljnih pitanja moderne eugenike.²⁸

Liječnici i znanstvenici u službi su vojske za vrijeme Prvog svjetskog rata kako bi se otkrilo kako najbolje liječiti žrtve biokemijskih napada. Zahtijevni upiti vojske te nedostatak znanstvenika doveli su do militarizacije medicine. Ova strukturna promjena nastavit će se i za vrijeme Drugog svjetskog rata, unatoč zabrani ratovanja biološkim oružjem Ženevskim protokolom iz 1925. godine o zabrani upotrebe zagušljivih, otrovnih ili sličnih plinova i bakterioloških sredstava.²⁹

²⁶ Frischknecht, Friedrich. The history of biological warfare. Human experimentation, modern nightmares and lone madmen in the twentieth century, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12789407/> (26.6.2023.).

²⁷ Max Planck Gesellschaft: The first Institutes are inaugurated, https://www.mpg.de/946664/8_event5-1912 (26.6.2023.).

²⁸ Baader G, Lederer SE, Low M, Schmaltz F, Schwerin AV. Pathways to human experimentation, 1933-1945: Germany, Japan, and the United States, str. 229-231., <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20503764/> (26.6.2023.).

²⁹ Po uzoru na Protokol, donesena je i Konvencija o zabrani usavršavanja, proizvodnje i stvaranja zaliha bakteriološkog (biološkog) i toksičnog oružja te o njihovu uništavanju, 1972. godine. Konvencija se odnosi na zabranu „usavršavanja, proizvodnje i stvaranja zaliha“ bakteriološkog oružja. Sama upotreba bakteriološkog

Diljem države uspostavljeni su laboratoriji i poligoni a suradnja se nastavila i s KWIPC-om. Jasno je i opće poznato da su razgranata mreža nacista i nacionalsocijalističkih sveučilišta u Strassburgu te debelacija Alsac-Lorrainea, doprinijeli provođenju eksperimenata iperitom i fosfogenom u koncentracijskim logorima tog područja.³⁰ Iz svjedočanstava preživjelih, liječnika pokajnika i medicinskih zapisa može se ustanoviti da su se provodili brojni eksperimenti na Židovima, Romima i drugim skupinama koje su nacisti smatrali etnički inferiornijima.

O tome koji su se eksperimenti provodili, koliko je ljudi umrlo, a koliko ih je nastavilo živjeti s težim oštećenjima, gotovo je nemoguće u potpunosti ustanoviti. Problem nastaje u definiranju pojma istraživanja. Eksperimenti, operacije, uvježbavanja kirurških vještina i znanja smatrali su se medicinskim istraživanjima o kojima su se vodili zapisi. Nerijetko iz zapisa nije jasna svrha provedenih radnji, a shodno tome mogu se formirati neispravni zaključci. Problemu klasifikacije doskočili su 2015. godine znanstvenici i istraživači Oxfordskog Sveučilišta u provođenju opsežnog istraživanja u svrhu pronalaženja odgovora na prethodno navedena pitanja.³¹ Oni su podijelili žrtve u dvije kategorije: 1. Oni za koje je potvrđeno da su bili žrtve eksperimenata na temelju pouzdanog izvora, 2. Oni koji su tvrdili da se na njima eksperimentiralo, ali nema potvrde. U prvoj je kategoriji 15.754 potvrđenih žrtava od kojih je 20 % Židova, 2% Roma te 78% neutvrđenog etniciteta. Od toga je 25% žena, 62% muškaraca i 13% onih neutvrđenog spola. U drugoj je kategoriji pak 12.005 žrtava čija svjedočanstva nisu dokumentacijski utemeljena. Statistički udjeli poklapaju se s onima iz prve kategorije. Sveukupno, riječ je o 27.759 žrtava.

Glede pitanja koji su se eksperimenti provodili, također nailazimo na poteškoće. Iz dostupne dokumentacije sa sigurnošću se može tvrditi da su provedeni eksperimenti pod uvjetima niskog tlaka, izlaganje niskim temperaturama koje dovode do smrzavanja i zaraznih bolesti. Farmakološki eksperimenti namjernog zaražavanja tifusom, tetanusom i malarijom potaknuti su saznanjem o bogatom medicinskom znanju zemalja saveznica. Često su provedeni eksperimenti lijekovima na psihičkim bolesnicima, a koji su u pravilu izazivali patološke

oružja nije izričito zabranjena, što nužno i ne znači da je dopuštena. Zabrana upotrebe biološkog oružja, sadržana još u Protokolu iz 1925., postala je dio običajnog međunarodnog prava.

³⁰ Nazi Medical Experiments, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-medical-experiments> (27.6.2023.).

³¹ Weindling, Paul; Loewenau Alexandra *et.al.* The victims of unethical human experiments and coerced research under National Socialism, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4822534/pdf/main.pdf> , str. 2-6. (27.6.2023.).

promjene na mozgu. Testni subjekti bili su i vojnici čije bi se rane namjerno kontaminiralo zemljom, komadićima stakla i drvećem, ne bi li se što bolje oponašali uvjeti kojima su izloženi na ratištu u slučajevima ranjavanja.³² Vojnike se podvrgavalo različitim terapijama od kojih većina nije bila uspješna – trećina ih je preminula.³³ Etnički orijentirani eksperimenti najviše su provođeni nad Židovima: Claubergovi i Schumannovi pokušaji sterilizacije rendgenskim zrakama,³⁴ okrutni eksperimenti Josefa Mengelea na blizancima,³⁵ „anatomska“ istraživanja rasne superiornosti Nordijske rase Augusta Hirta³⁶ i mnogi drugi. O nekima se vjerojatno nikada neće niti doznati jer podatci nisu dostupni javnosti, obzirom da su zapisi u vlasništvu farmaceutskih tvrtki *Bayer*, *Hoechst* i *Behringwerke*.³⁷ Važno je i istaknuti da su neke od žrtava bile eutanazirane ili pogubljene u sklopu programa naziva „T4“, a čija su tijela bila predmet medicinskog istraživanja *post mortem*.³⁸

Broj žrtava eksponencijalno je rastao tijekom godina. Godine 1938. zabilježeno je 935 žrtava, a već godinu kasnije broj se povećao na 1244. Znatan skok nastaje 1942. godine, broj žrtava se upeterostručio i dostigao brojku od 6637 dokumentiranih žrtava.³⁹ Takva promjena nije rezultat slučajnosti već nacističke doktrine podijele na ljude *nevrijedne života*, onih koji su genetski nečisti u odnosu na Arijevsku rasu.⁴⁰ Izvjesno je da se takva segregacijska ideologija nije odjednom poturila u društvo; već 1925. godine Adolf Hitler objavljuje politički manifest i autobiografsku knjigu *Mein Kampf*⁴¹ koja je antisemitističkog sadržaja. Njegovim legitimnim

³² Eksperimenti su se provodili pod vodstvom Emila Kaschuba.

Former German Nazi Concentration and Extramination Camp, <https://www.auschwitz.org/en/history/medical-experiments/emil-kaschub/> (27.6.2023.).

³³ Roeckle, Volke. Nazi medicine and research on human beings,

<https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2804%2917619-8> (27.6.2023.).

³⁴ X-ray “sterilisation” and castration in Auschwitz: Dr Horst Schumann, Medical Review Auschwitz,

<https://www.mp.pl/auschwitz/journal/english/311389,x-ray-sterilisation-and-castration-in-auschwitz-dr-horst-schumann> (27.6.2023.).

³⁵ Why the Nazis Were Obsessed With Twins, History, <https://www.history.com/news/nazi-twin-experiments-mengele-eugenics> (27.6.2023.).

³⁶ Memorial and Museum Auschwitz – Birkenau, <https://www.auschwitz.org/en/history/medical-experiments/august-hirt/> (27.6.2023.).

³⁷ Weindling, Paul; Loewenau Alexandra *et.al*, op.cit. (bilj. 30), str. 3. (27.6.2023.).

³⁸ Euthanasia Program and Aktion T4, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/euthanasia-program> (27.6.2023.).

³⁹ Weindling, Paul; Loewenau Alexandra *et.al*, op.cit. (bilj. 30), str. 5. (27.6.2023.).

⁴⁰ Holocaust Encyclopedia: Nazi Racism, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-racism> (27.6.2023.).

⁴¹ Politički manifest nacističkog diktatora A. Hitlera podijeljen je u dva dijela: prvi je autobiografski te iznosi osobna stajališta izlažući rasističku ideologiju. Drugi je usmjeren ka programu nacističke stranke i metodama opstanka na vlasti. Do 1939. godine knjiga je prodana u preko 5.2 milijuna primjeraka i prevedena je na 11 jezika. Završetkom Drugog svjetskog rata zabranjeno je tiskanje knjige. Ipak, od 2015. godine knjiga se vraća natrag u biblioteke ali ovaj put u svojstvu povijesne knjige. *Više o tome*: CNRS News: “Mein Kampf remains

dolaskom na vlast uvode se i zakonske korekcije. Nastupanjem na snagu zakona 1933. godine kojim se onemogućuje rad Židovima u državnim službama (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*) te zakonom kojim se omogućuje sterilizacija stanovnika s genetski nasljednim bolestima (*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*)⁴² stvorit će se pravna polazna osnova za zlodjela koja će se tek učiniti.

2.5.2. Eksperimenti na ljudima u Sjedinjenim Američkim Državama

Medicinska istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama doživljavaju procvat 1941. godine, odlukom predsjednika Franklin D. Roosevelta o osnivanju Ureda za znanstveno istraživanje i razvoj (*Office of Scientific Research and Development, OSRD*).⁴³ Osnivanje OSRD-a izravna je posljedica američkog uključivanja u znanstvenu utrku naoružanja znanjem, posebice iz područja farmakologije. Tijekom slijedeće četiri godine pokrenuti su brojni projekti koji su rezultirali opsežnim studijama o utjecaju cjepiva i prijenosu bolesti na ljudima i životinjama. Glede eksperimenata čiji su testni subjekti bili ljudi, birani pojedinci najčešće su bili zatvorenici, vojnici, djeca iz sirotišta te pripadnici drugih nezaštićenih marginalnih društvenih skupina.

Jedan od ozloglašenijih eksperimenata započeo 1932. godine provodio se u Tuskegeeu u Alabami, po čemu je i dobio naziv Tuskegee eksperimenta (*Tuskegee experiment*). Doktor-istražitelji, zaposlenici Službe za javno zdravstvo Sjedinjenih Američkih Država (*United States Public Health Service, PHS*) pratili su učinke neliječenog sifilisa na siromašnoj populaciji Afroameričkih Amerikanaca.⁴⁴ Studija je obuhvaćala 400 ispitanika koji su bolovali od latentnog sifilisa i 200 ispitanika koji nisu bolovali od te bolesti, ali im je određena dijagnoza „loše krvi“, izraza koji se opširno koristi u to vrijeme za označavanje raznih bolesti. Bolesnike se nije liječilo – želio se postići *placebo efekt* dajući vitamine i aspirine unatoč činjenici da se već tada penicilin pokazao kao uspješan u liječenju sifilisa. Mnogi su muškarci umirali, neki od

invaluable for understanding Nazism, <https://www.adl.org/resources/news/adolf-hitlers-mein-kampf-introduction> (28.6.2023.).

⁴² Proctor, R. *Racial Hygiene: Medicine Under the Nazis*. Ujedinjeno Kraljevstvo: Harvard University Press, 1988, str. 95.

⁴³ Technical Reports and Standards: The Office of Scientific Research and Development (OSRD) Collection, <https://www.loc.gov/rr/scitech/trs/trsosrd.html> (28.6.2023.).

⁴⁴ Baader G, Lederer SE, Low M, Schmaltz F, Schwerin AV, *op.cit.* (bilj. 28), str. 225.

njih su oslijepili ili imali značajne psihičke posljedice.⁴⁵ O provedem eksperimentu javnost je doznala 1972. godine, a godinu dana kasnije pokrenuta je kolektivna tužba u ime sudionika istraživanja i njihovih obitelji, što je rezultiralo izvansudskom nagodbom u iznosu od 10 milijuna dolara.⁴⁶

Kao rezultat događanja razvila se kolektivna netrpeljivost prema zdravstvenim službenicima, sve je više protivnika cijepjenja, a i rasna segregacija doživljava svoj vrhunac. Predsjednik Bill Clinton izdao je ispriku 1997. godine, rekavši: „ *Vlada Sjedinjenih Država učinila je nešto što je bilo pogrešno - duboko, moralno pogrešno... Nije samo u sjećanju na tu sramotnu prošlost ono što možemo popraviti i popraviti našu naciju, već je u sjećanju na tu prošlost moguće izgraditi bolju sadašnjost i bolju budućnost.*“⁴⁷

Za razliku od studija o sifilisu, one o malariji (*Stateville Penitentiary malaria study*) bile su medijski popraćene. Časopis *Life* prenosio je priče i fotografije o eksperimentu namjerne zaraze malarijom federalnih zatvorenika u četiri zatvora. Procjenjuje se da je ukupno sudjelovalo 1300 ispitanika. Testni su subjekti bili muškarci, bijelci, u rasponu od 21 do 40 godina.⁴⁸ Većina ih se dobrovoljno prijavljivala zbog novčane naknade koja je iznosila od 25 do 100 USD, ali i zbog mogućnosti reevaluacije dugotrajne zatvorske kazne.⁴⁹

Rezultati dobiveni eksperimentom nisu imali dugoročan utjecaj na svjetsku zdravstvenu zajednicu. Umjesto toga, glavno je naslijeđe ovog eksperimenta etička rasprava koju su pokrenuli eksperimenti na zatvorenicima, a o kojima se iscrpno raspravljalo u usporedbi s Tuskegee eksperimentom. Iako postoje sličnosti u provedenim američkim eksperimentima, ipak bi se moglo zaključiti da je ključna razlika u tome što su u eksperimentu zaražavanja malarijom zatvorenici dali *consensus* da budu testni subjekti.⁵⁰

⁴⁵ Tuskegee Experiment: The Infamous Syphilis Study, <https://www.history.com/news/the-infamous-40-year-tuskegee-study> (28.6.2023.).

⁴⁶ The U.S. Public Health Service Syphilis Study at Tuskegee, <https://www.cdc.gov/tuskegee/timeline.htm> (28.6.2023.).

⁴⁷ Vonderlehr, RA; Clark, T. *et.al.* Untreated Syphilis In The Male Negro – a prospective study of the effect on life expectancy, <https://www.milbank.org/wp-content/uploads/mq/volume-32/issue-03/32-3-Untreated-Syphilis-in-the-Male-Negro.pdf> (28.6.2023.).

⁴⁸ Alving, AS; Craige, B; Pullman, TN. *et.al.* Procedures used at Stateville Penitentiary for the testing of potential atimalarian agents. *J Clin Invest.* 1948. str. 2.

⁴⁹ Comfort, Nathaniel. The prisoner as model organism: malaria research at Stateville Penitentiary. *Stud Hist Philos Biol Biomed Sci.* 2009; 40(3): 190–203. str. 17.

⁵⁰ *Cf. ibid.*, str. 4.

Iako su se brojni eksperimenti provodili, navodeći prethodne primjere uočava se „buđenje“ intelektualne zajednice u potrebi za stvaranjem etičkih smjernica u istraživanjima. Unatoč tome, čak i nakon suđenja nacistima, Amerikanci su nastavili legitimno provoditi pokuse jer se nisu smatrali obveznima, *de facto*, poštivati Nürnberški kodeks etike za istraživanje na ljudskim subjektima. Dapače, od 1944. do 1974. godine su se provodili eksperimenti izlaganja radijaciji na 4000 vojnih osoba i civila, bez njihovog pristanka. Slično, testiranjem hidrogenskih bombi na Maršalovim otocima narušeno je zdravlje stotina otočana i vojnog osoblja.⁵¹ Nadopunom Nürnberškog kodeksa Helsinškom deklaracijom iz 1962. godine kojom su definirani etički principi medicinskih istraživanja na ljudima, stavlja se, *inter alia*, naglasak na informirani pristanak. Ne bi bilo pogrešno zaključiti da su američki istraživači počinili štetu ne poštujući integritet pojedinca, unatoč njihovoj snažnoj uključenosti u medicinsko suđenje nacističkim liječnicima (*više o tome: str. 29-30*).⁵²

3. EKSPERIMENTI NA LJUDIMA U JAPANU

3.1. Povijest razvoja eksperimenata u Japanu (1930.-1945.)

Jačanjem Japanskog Carstva u 30-im godinama prošlog stoljeća ponovno je zaživjela tendencija za prekomorskom ekspanzijom na susjedno područje Mandžurije. Osvajanjem tog područja 1932. godine oformljena je marionetska država „Mandžuko“, u kojoj je osim gospodarskih, Japan imao i vojno-istraživačke interese.

Provođenje eksperimenata na Japanskom tlu imalo je brojne otegotne okolnosti, poput moguće kontaminacije vlastitog stanovništva, nemogućnosti odlaganja biološkog otpada, oskudnog broja testnih subjekata te znatiželje javnosti. Upravo je zbog toga teritorij Kine s pretežno komunističkim stanovništvom bio pogodno tlo za razvoj biološkog oružja i provođenja brojnih eksperimenata.⁵³ Osim vojne, bila je potrebna i znanstvena inicijativa za ostvarenje sveobuhvatne Japanske prevlasti, a „princip života japanskog čovjeka“ značio je neupitno

⁵¹ Štojs, Tihana. Istraživanja na ljudskim subjektima – povijesni razvoj, načela i primjeri neetičnih postupanja. Nova prisutnost 12 (2014) 1, 91-111, str.107., <https://hrcak.srce.hr/file/175232> (1.7.2023.).

⁵² Cf. *ibid.*, str. 106-110.

⁵³ Heirbaut, J. M. F; van Bronswijk, J. E. M. H. Unit 731. Technische Universiteit Eindhoven 2002., str.13.

služenje caru, božanskom poslaniku.⁵⁴ Pretpostavlja se da je većina doktora dobrovoljno sudjelovala u eksperimentalnim jedinicama u ime snažnog patriotizma. Najistaknutiji među njima bio je vojni kirurg Shirō Ishii koji je zagovarao stvaranje japanskog programa biološkog oružja. Zahvaljujući njegovoj političkoj povezanosti, fanatičnosti i učenosti osnovat će se jedna od najozloglašnijih baza za provođenje eksperimenata na ljudima, omražena Jedinica 731.

3.2. Osnivanje Jedinice 731

Godine 1929. japanski vojni liječnik Shirō Ishii vratio se u Japan iz posjete Europi, preciznije, iz Njemačke kamo je otišao istražiti napredak i razvoj biološkog ratovanja. Obilazeći vojne bolnice, laboratorije, istraživačke jedinice i koncentracijske logore, stekao je pozamašno praktično znanje u provođenju eksperimenata na ljudima. Pridobio je simpatije ministra obrane Sadao Arakia i bojnika Tetsuzan Nagatae uz čiju potporu 1932. godine osniva „Laboratorij za istraživanje pandemije“ u vojno-medicinskoj školi japanske vojske.

Osvajanjem Mandžurije slijedeće godine, uspostavlja se tajno postrojenje u okolici grada Harbinu na sjeveroistoku Kine, u Beiyinheu. Tvrđava Zhongma poznata kao zatvorski logor Zhong Ma ili Jedinica Togo bio je zatvorenički logor unutar kojeg su se provodili eksperimenti. Okružen visokim zidinama, elektrificiranim bodljikavim žicama i pokretnim mostom, postao je dobro čuvana utvrda iz koje je bijeg gotovo nemoguć. Izgradili su ga kineski zarobljenici koji su bili prisiljeni nositi poveze na očima i pod neprekidnom prismotrom naoružanih japanskih vojnika, kako ne bi ugrozili tajnost podhvata. Oni koji su pak sudjelovali u izgradnji unutarnjih dijelova zgrade, bili su pogubljeni.⁵⁵ Pretpostavljeni kapacitet zatvorskog logora je 1000 zatvorenika a prosječni životni vijek mjesec dana. Zatvorenici su bili dobro hranjeni, nutritivno bogatom prehranom. Željelo se održati normalne vitalne funkcije s namjerom da se nakon unošenja zarazne bolesti u njihovu krv, uoče nastale promjene. Iz pronađene dokumentacije jasno je i da su se provodile vivosekcije na živo, bez anestezije, a najčešće nakon što bi subjekti ostali bez svijesti uoči provedenih eksperimenata.

⁵⁴ Lakić Parać, Iva. Prožimanje Japanskih religijskih tradicija na primjeru Bodhisattve Jizoa. Filozofski fakultet Zagreb, 2017., str. 20.

⁵⁵ Barenblatt, Daniel. *Kuga za čovječanstvo: Tajni genocid operacije bakterijskog ratovanja Japana osovine*. Harper Collins, 2004. str. 21.

Zanimljivo je i da su neki zatvorenici uspjeli pobjeći. Dio koji su japanski vojnici uhvatili, kaznili su sadističkim odmazdama, a oni koji su uspjeli doći do slobode širili su glas o provođenju zločina protiv čovječnosti.⁵⁶ Kako bi ugušili glasine o provedenim mučenjima, gasi se Jedinica Togo te se 1936. godine dekretom cara Hirohita osniva Jedinica Kamo, zvana Jedinicom 731. Jedinica je osnovana u svrhu provođenja bioloških eksperimenata, iako se službeno vodila za jedinicu čiji je primarni cilj istraživanje suzbijanje epidemija i nedostatka vode za opskrbu Kwantung vojske.⁵⁷ Osnovana je u Pingfanu, 24 kilometra južno od Harbina. Izgrađeni su novi objekti, 150 njih na površini od preko 32 km kvadratna u kojima je bilo zaposleno preko 3 000 japanskih znanstvenika i tehničara. Znanstvenici koji su odbijali provoditi eksperimente zbog empatije i osjećaja moralne odgovornosti bili su kažnjeni mučenjima ili smrću. Nastavlja se vladavina Shirô Ishiija koji postaje upraviteljem i ove jedinice.

Jedinica 731 imala je nekoliko divizija/odjela:⁵⁸

Divizija 1: istraživanje bubonske kuge, kolere, antraksa, tifusa i tuberkuloze na živim ljudskim subjektima (u tu svrhu izgrađen je zatvor za oko tri do četiri stotine ljudi).

Divizija 2: istraživanje biološkog oružja koje se koristi na terenu, posebno proizvodnja uređaja za širenje klica i parazita.

Divizija 3: proizvodnja školjki koje sadrže biološke agense.

Divizija 4: masovna proizvodnja i skladištenje bakterija.

Divizija 5: obuka osoblja.

Divizije 6–8: oprema, medicinske i administrativne jedinice.

3.3. Maruta projekt

Poseban tajni projekt kodnog imena „*Maruta*“ koji bi u prijevodu s japanskog na hrvatski jezik značio „trupac“ / „balvan“, odnosio se na provođenje eksperimenata na ljudima.

⁵⁶ Pretpostavlja se da je uspjelo pobjeći između 12 do 18 zatvorenika od kojih su naposljetku neki umrli od ozeblina. Među njima je i Ziyang Wang koji se kasnije pridružio Kineskoj vojsci u borbi protiv japanaca. *Više o tome: History Collection. The True Story Behind Japan's WWII Human Experiment Division*, <https://historycollection.com/unit-731-wwii-japans-human-experiment-division/2/> (1.7.2023.).

⁵⁷ Martin Merino, Mario. *Unit 731 : Japan's Angels of Death*, 2021. str.11.

⁵⁸ Asian Auschwitz, <https://asianauschwitz.wordpress.com/the-8-divisions-of-unit-731/> (1.7.2023.).

Značajna je simbolika naziva - izraz se koristio u kontekstu pitanja „koliko je trupaca palo?“, odnosno, koliko je testnih subjekata preinulo. Sintagma je nastala u šali japanskog osoblja koje bi spaljivalo tijela poput drva, ali i zbog uvjerenosti javnosti da je riječ o drvnj tvornici a ne o vojnom objektu za provođenje eksperimenata. Nesumnjivo je da je inspiracija za podjelu i pogrdan naziv bila nacistička doktrina o „ljudima nevrijednih življenja“. ⁵⁹ O tome koliko su se ugledali na naciste dokazuje činjenica da su se koristili i njemačkom inačicom *holzklotz* (hrv. trupac). ⁶⁰

Ishijeva Jedinica 731 provodila je eksperimente na Maruta skupini koju su pretežito činili kineski komunisti (zbog očite lakoće zarobljivanja okolnog stanovništva), Rusi, Ukrajinci, Mongolci, Koreanci, europski i američki ratni zarobljenici. ⁶¹

O tome kako su japanski znanstvenici shvaćali Maruta skupinu kazuju nam neka od prikupljenih svjedočanstava: ⁶²

“Vjerovali smo da je rat vođen kako bi donio bogatstvo Japanu, koji je u to vrijeme bio siromašna zemlja, i donio mir Aziji... stoga smo vjerovali da Marute nisu ljudska bića. Bili su čak niži od životinje... Nitko u Jedinici 731 nikada nije imao suosjećanja za njih. Za sve nas, oni su zaslužili smrt.”

Uglavnom su se žrtve smatrale znanstvenim materijalom a i tako su se prema njima odnosili. Držali bi ih na životu samo onoliko koliko su se smatrali korisnima. Takvi stavovi govore o široko ukorijenjenom problemu japanske zajednice koja se smatrala potomcima moćne Yamato rase. ⁶³

⁵⁹ Roksandić Vidlička, Sunčana; Galiot, Vinko. Eksperimenti na ljudima kao zločin protiv čovječnosti: od Nürnberškog medicinskog suđenja do predmeta Pfizer. Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, Vol. VII No. 1, 2016., Zagreb, str. 193-196.

⁶⁰ Cook, Haruko Taya; Cook, Theodore F. Japan u ratu: usmena povijest (1. izdanje). New York: New Press, 1992, str. 162.

⁶¹ Takashi, Tsuchiya. Why Japanese doctors performed human experiments in China 1933-1945. <http://www.lit.osaka-cu.ac.jp/user/tsuchiya/gyoseki/presentation/TRT5.html> (2.7.2023.).

⁶² Nanyan, Guo, Comparative inquiries in science, history, and ethics, “Discovering traces of humanity: Taking individual responsibility for medical atrocities.”. Japan’s Wartime Medical Atrocities, 2010. str.109.

⁶³ O Yamato rasi desetljećima se sustavno obrazuje (a naročito od 1930-ih) japanska javnost: rašireno je učenje da su Japanci etnički čista narodna skupina koja ima antičke korijene od bogova sunca i zemlje te da su dužni služiti caru kako bi postali superiorna nacija. *Više o tome:* Bryan Mark Rigg: Racial Purity and Domination in World War II, <https://www.linkedin.com/pulse/racial-purity-domination-world-war-ii-bryan-rigg> (2.7.2023.)

3.4. Eksperimenti

Eksperimenti koji su se provodili uključivali su: namjerno zaražavanje zatvorenika, izlaganje zatvorenika bombama koje su dizajnirane da infektivne čestice prođu kroz kožu, namjerno širenje kuge, kolere, antraksa... Provodile su se i operacije bez anestezije u svrhu proučavanja gubitka krvi, a one su uključivale amputacije i vađenje organa koji bi se onda prišivali na druge dijelove tijela. Na zatvorenicima su se testirali i bacači plamena te kemijsko oružje. Nerijetko su bili i izgladnjivani, potom stavljeni pored vrućih fenova s ciljem proučavanja koliko dugo ljudsko tijelo može izdržati ekstremne napore. Bili su zarobljeni i u tlačnim komorama dok im oči ne ispadnu, prignječeni teškim objektima, obješeni naopako dok ne umru, smržavani i gušeni otrovnim plinom. Zatvorenike koje su zarazili sifilisom prisiljavali su na spolne odnose s drugim, zdravim zatvorenicima. Također, osoblje ove vojne jedinice silovalo je Kineskinje kako bi one zatrudnjele, a potom bi provodili eksperimente na fetusima.

O gnjusnim zlodjelima saznajemo tek od pojedinih doktora, znanstvenika (a kojih je bilo preko 300 koji su provodili eksperimente) i ostalog osoblja. Bivši pripadnik specijalne jedinice unutar Jedinice 731 anonimno svjedoči :

*„Nije se borio kad su ga uveli u sobu i vezali. Ali kad sam uzeo skalpel, tada je počeo vrištati. Rasjekao sam ga od grudi do trbuha, a on je užasno vrištao, a lice mu je bilo iskrivljeno od muke. Ispustio je taj nezamisliv zvuk, tako je užasno vrištao. Ali onda je konačno prestao. Sve je to za kirurge bio svakodnevni posao, ali na mene je ostavilo dojam jer mi je bilo prvi put“.*⁶⁴

O brutalnosti japanskih postupanja saznajemo i od Yoshio Tamure, asistenta u specijalnoj jedinici a čiji je prijatelj Sudō bio subjekt eksperimenta:

„ Sudō je nekoliko dana ranije bio zainteresiran za razgovor o ženama, ali sada je bio mršav kao grablje, s mnogo ljubičastih mrlja po tijelu. Veliko područje ogrebotina na njegovim prsima krvarilo je. Bolno je plakao i teško disao. Dezinficirao sam mu cijelo tijelo dezinficijensom. Kad god bi se pomaknuo, uže oko vrata bi mu se stezalo. Nakon što je Sudōovo tijelo pažljivo pregledao [kirurg], dao sam skalpel [kirurgu] koji je, obrnuto držeći skalpel,

⁶⁴ Lenoir, Andrew. The Twisted Story Of Shiro Ishii, The Josef Mengele Of World War 2 Japan, <https://allthatsinteresting.com/shiro-ishii-unit-731> (3.7.2023.).

dotaknuo Sudōovu kožu trbuha i zarezao prema dolje. Sudō je povikao "grubo!" i umro s ovom posljednjom riječi".⁶⁵

Nitko od nekoliko tisuća zarobljenika Jedinice 731 nije preživio. Uopće nije moguće utvrditi točan broj žrtava zbog nedostupnosti podataka. Zatvorenike bi se po dolasku dehumaniziralo, njihov medicinski karton nije se vodio pod njihovim imenom i prezimenom već je svaki zatvorenik bio označen troznamenkastim brojem. Nakon smrti, službenik vojne jedinice brisao je brojeve s kartice zatvorenika i stavljao okove sa starog zatvorenika na novog.

Smatra se da je u zloglasnoj Jedinici 731 umrlo više od 10.000 ljudi (od 3.000 do 12.000 ljudi) po navodima bivšeg pripadnika Okawae Fukumatsua (liječnik).⁶⁶ Broj je još i veći ako pridodamo i ostale vojne objekte, poput Jedinice 100, Jedinice 561, Jedinice 1855, Jedinice Ei 1644, Jedinice 8604, Jedinice 9420. Ukupan broj žrtava je između 100.000 i 300.000 ljudi. K tomu treba uračunati i 300.000 kineskih žrtava, civila, koji su umrli od biokemijskog oružja koje su Japanci upotrijebili na njima.⁶⁷ U bombe su bile „umetnute“ zarazne bolesti koje su bacane po poljoprivrednim površinama, jezerima, rijekama. Usporedbe radi, pretpostavlja se da je u nacističkoj njemačkoj od 24.010 žrtava eksperimenata (prema dostupnim podacima, iako je poznato da je bilo 27.759 subjekata eksperimenata), bilo 4.364 smrtnih ishoda (18.17 %).⁶⁸

3.5.Krah Jedinice 731

Već 1944. godine Japan je slutio poraz u ratu. Japanci su htjeli iskoristiti prikupljeno znanje o biokemijskom oružju puneći balone bakterijama koje bi ubile ljude, stoku, usjeve. Takva je zamisao zaustavljena odlukom japanskog admirala Jisaburō Ozawae, koji se bojao da bi upotreba biološkog oružja rezultirala osvetničkom odmazdom. Njegovom je odlukom

⁶⁵ History of Sorts: The Experiments of Unit 731, <https://dirkdeklein.net/2022/10/18/the-experiments-of-unit-731/> (3.7.2023.).

⁶⁶ Montana State University. Japan's Role in Developing Biological Weapons in World War II and its Effect on Contemporary Relations between Asian Countries, <https://www.montana.edu/historybug/yersiniaessays/shama.html> (2.7.2023.).

⁶⁷ Prema podacima tužiteljice Wang Xuan koja je, doznajući za tragediju koja je pogodila stanovnike kineskog sela Yiwu, odlučila pokrenuti tužbu 1997.godine protiv japanske vlade za širenje zaraznih bolesti na kineskom tlu za vrijeme Drugog svjetskog rata. Postupak je okončan 2002. godine sudskom presudom kojom je utvrđeno da su Japanci koristili biološko oružje iz Jedinice 731. Ipak, sud je odbio zahtjev tužitelja za naknadom materijalne štete. *Više o tome*: Chinese Stories. Kina, China Intercontinental Press, 2003., str. 96., https://www.google.hr/books/edition/Chinese_Stories/9Ad8zYh1IpEC?hl=hr&gbpv=1&dq=wang+xuan+lawsuit&pg=PP104&printsec=frontcover (2.7.2023.); Aljazeera: Bringing Japan's biological war to light, <https://www.aljazeera.com/news/2005/4/21/bringing-japans-biological-war-to-light> (2.7.2023.)

⁶⁸ Weindling, Paul; Loewenau Alexandra *et.al*, op.cit. (bilj. 30), str. 5. (2.7.2023.).

spriječen pomno osmišljan biološki napad Jedinice 731 pod nazivom „Sakura noću“ (cvijeće noću ili Operacija PX) kojim se željelo poslati kamikaze u Kaliforniju koje bi bacajući porculanske bombe (iz zrakoplova i podmornica) zarazile ondašnje stanovništvo.⁶⁹

Sovjetskom invazijom Mandžurije 09. kolovoza 1945. godine, započela je i brza operacija japanske vojske u uništenju dokaza o provođenju eksperimenata na ljudima. Ulaskom Sovjeta u Mandžuriju, japanski ministri naređuju uništenje svih dokaza i usmrćenje živućih pripadnika osoblja Jedinice 731. Preko 300 zatvorenika i 600 članova osoblja upucano je ili ugušeno kalijevim cijanidom. Spremišta u kojima su se nalazili posmrtni ostatci zarobljenika raznesena su. Prije nego li što su napustili osvojeno područje, pustili su štakore i insekte zaražene kugom u obližnja sela.⁷⁰ Rižu i rezance pomiješane s bakterijama i otrovom dali su kineskom stanovništvu. Razmjere počinjene štete gotovo je neoguće utvrditi. Poznato je da su se stanovnici godinama borili sa zaraznim bolestima koje su nastale i bile proširene iz Jedinice 731. Kuga je zahvatila sjeveroistočnu Kinu, a bombe s otrovnim plinom još uvijek su zakopane na nepoznatom tlu. One koje su pak s vremenom korodirale i raspale se, uzrokovale su onečišćenje okoliša i stradanje nedužnih civila u eksplozijama.⁷¹

Nedvojbeno je da su razaranja Hirošime atomskom bombom i ulazak u Mandžuriju u manje od 24 sata, izazvali paniku u Japanskim redovima. Dostupnost svjedočanstva Ishiijeve kćeri Harumi kazuje o mogućem početku atomskog rata :

„Nedugo prije naše evakuacije iz Harbina, čula sam svog oca kako šapuće sa svojim ljudima nešto o "uranijskoj bombi" ... Sjećam se da je moj otac rekao: "Hoćemo li onda to upotrijebiti?" Nisam imala pojma o prirodi "toga", ali sada shvaćam da je mislio na oružje koje je razvio njegov tim istraživača. Kasnije sam čula da se od plana odustalo jer mu se car protivio." ⁷²

Iako nisu dostupni dokumenti iz Jedinice 731 uslijed naredbe o njihovom uništenju, ne bi bilo pogrešno zaključiti da su se znanstvenici bavili izradom atomskih bombi. Paranoja od

⁶⁹ War History Online: Operation Cherry Blossoms at Night, The WW2 Japanese Plan to Wage Biological Warfare on the USA, <https://www.warhistoryonline.com/world-war-ii/operation-cherry-blossoms-night.html> (3.7.2023.)

⁷⁰ John, Donovan. Inside Unit 731, Japan's Gruesome WWII Human Experiment Program, <https://history.howstuffworks.com/world-war-ii/unit-731.htm/> (3.7.2023.).

⁷¹ Japanese World War II poison gas still affecting people today, <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/10/06/national/wwii-poison-gas/> (3.7.2023.).

⁷² Byrd, Gregory Dean. General Ishii Shiro: His Legacy is That of Genius and Madman. Electronic Theses and Dissertations, Paper 1010., 2005., str.42.

prevlasti neprijatelja, utrka za naoružanjem i ekstreman nacionalizam nisu samo uništili Marutase već su za agendu imale i brisanje civilizacija neistomišljenika.

Japanski su se vojnici i službenici eksperimentalne jedinice potrudili zametnuti tijela testnih subjekata. Većina ih je spaljena, a kosti i okovi su u vrećama bacani u rijeku. Ipak, ne možemo sa sigurnošću reći jesu li time uništeni svi ostatci.⁷³ Godine 2006. japanska medicinska sestra koja je radila u školi tijekom rata, otkriva da je pomogla u pokapanju tijela iz Jedinice 731 na školskome tlu 1945. godine. Japansko Ministarstvo zdravstva pokrenulo je iskope tek 5 godina kasnije, 2011. godine.⁷⁴ Unatoč sustavnom negiranju počinjenih zločina, japanska je vlada pod pritiskom povjesničara i kineske vlasti prepoznala ozbiljnost situacije te je 2018. godine objavila imena 3.607 članova Jedinice 731.⁷⁵

4. DVOSTRUKI STANDARDI SAD-A I PITANJE ODGOVORNOSTI

Nakon pada Trećeg Reicha američki znanstvenik i časnik u Kraljevskim kanadskim zračnim snagama (RCAF), John West Thompson, odlazi 1945. godine u Njemačku. Prvenstveno se brinuo o pothranjenima, ozlijeđenima i zaraženima iz koncentracijskog logora Bergen-Belsen. Godinu dana kasnije, 1946. godine podnosi svoje izvješće kanadskom državnom tajniku za vanjske poslove u kojemu navodi:

„... prikupiti sve dokaze o njemačkom eksperimentalnom radu koji se provodi na neetičan način na ljudskim bićima kao reprezentativna znanstvena tijela, kako bi donosili sudove o vrijednosti dobivenih znanstvenih rezultata, osudili u ime znanosti, proveli kazneni progon takvih eksperimenata,

⁷³ Jun, Sato. Citizens group continues quest to link bones to Unit 731 victims, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13060595> (4.7.2023.).

⁷⁴ Work starts at Shinjuku Unit 731 site <https://www.japantimes.co.jp/news/2011/02/22/national/work-starts-at-shinjuku-unit-731-site/> (3.7.2023.).

⁷⁵ Names, information of Unit 731 disclosed, <https://global.chinadaily.com.cn/a/201804/18/WS5ad6865fa3105cdcf6518e55.html> (3.7.2023.).

*i konačno, postavili neku definiciju onoga što se može nazvati opravdanim eksperimentom gdje se ljudsko biće koristi kao subjekt*⁷⁶

Thompson je smatrao da ne treba uništiti podatke dobivene eksperimentima na ljudima. Istodobno je smatrao da su podatci dobiveni na neetičan i okrutan način. Mogli bi smo zaključiti da je prepoznao ideju o uvođenju „medicinskog ratnog zločina“ (*opširnije str. 30*). Njemački su liječnici na suđenjima bili ispitivani, izvodili su se dokazi, čovječanstvo je osudilo okrutne čini. Nije bilo govora o imunitetu. O potpunoj promjeni pristupa svjedočimo u slučaju s Japanom.

Američki pukovnik Murray Sanders, bakteriolog, doputovao je 1945. godine u Japan. Prilikom ispitivanja svjedoka saznao je da se japanska vojska isključivo bavila obrambenim istraživanjem, budući da su i sami prepoznali da je biološko ratovanje usmjereno „protiv čovječanstva“.⁷⁷ Sanders je vjerovao svom prevoditelju Naitu, ne sluteći da je i on bio pripadnik zloglasne Jedinice 731. I sam bakteriolog priznaje neuspjeh svoje istrage, tvrdeći da je bio nasamaren.

Treći američki istražitelj, potpukovnik Arvo T. Thompson u razgovoru s upraviteljem Jedinice 731 saznaje da su Japanci protiv biološkog ratovanja kojeg smatraju zabranjenim i nehumanim. Ishii je otišao toliko daleko da je čak rekao da bi provođenje eksperimenata „oskvrnulo vrlinu i dobronamjernost Cara“.⁷⁸

Četvrti američki poslanik, dr. Norbert H. Fell bio je bolje upoznat s japanskim prevarama. Japanski posrednik Kanichiro Kamei odlučio je priznati provođenje eksperimenata na ljudima i razvoj biološkog oružja od strane japanske vojske. Naveo je i da se do podataka neće moći doći jer se osoblje zaklelo na tajnost. Međutim, ako bi ih se moglo uvjeriti da ih se neće procesuirati zbog ratnih zločina, tada bi u ime znanosti mogli otkriti detalje. Nedugo nakon priznanja, Kamei je izjavio da se Japanci boje da će informacije dane Sjedinjenim Američkim Državama biti otkrivene komunistima u Rusiji. U tom se trenutku pokrenulo pitanje imuniteta. Kamei instruiran od upravitelja Jedinice 731, Shiro Ishiia, najednom tvrdi da bi dobivene informacije od eksperimenata mogle biti od velike važnosti. Unatoč prethodnim tvrdnjama da

⁷⁶ Weindling, PJ; W. Thompson, John. Psihijatar u sjeni holokausta. Sveučilište Rochester Press; Rochester, NY: 2010, str.125

⁷⁷ Izvještaj Murray Sanders, 11/9/45, interrogation of Tadakama Wakamatsu, str. 5., <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4487829/> (4.7.2023.).

⁷⁸ Izvještaj Arva T. Thompsona, 5/31/46, str. 7, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4487829/> (4.7.2023.).

su svi dokazi uništeni, japanski posrednik tvrdi: *“Pokusi na ljudima bili su dovoljno opsežni da bi se došlo do znanstvenih zaključaka. ...zaključci [koji] se ni na koji način ne temelje na mašti.”*⁷⁹

Fell je nastavio sa svojim istraživanjem, ističući svakom ispitaniku da je *„istraga bila usmjerena na dobivanje znanstvenih i tehničkih podataka i nije se bavila ratnim zločinima.”*⁸⁰ Prijeporno je odakle mu uopće autoritet za nuđenje takvog jamstva. Zaštita Japanaca se nastavila; Fell u svom konačnom izvješću 1947. godine predlaže da se sve dobivene informacije (a one su od velikog interesa) čuvaju u obavještajnom kanalu pod stigmom tajnosti te da se ne koriste za programe „Ratni zločini“.⁸¹

Završno izvješće američkih znanstvenika podnose dr. Edwin V. Hill i stručni patolog dr. Joseph Victor. Saželi su 8 000 patoloških slajdova, stotine crteža u boji i izvješća o eksperimentima na ljudima i cinično zaključili: *„Takve informacije nisu se mogle dobiti u našim vlastitim laboratorijima zbog skrupula povezanih s eksperimentima na ljudima... Nadamo se da će pojedinci koji su dobrovoljno pridonijeli ovim informacijama biti pošteđeni neugodnosti zbog toga i da će se poduzeti naponi da se spriječi da ove informacije padnu u druge ruke.”*⁸² Dodatno, kao argument su naveli i to što bi SAD potrošio milijune dolara u provođenju eksperimenata kroz nekoliko godina.

Pitanje odnosa etičnosti američkih znanstvenika u postupanju i japanskih zlodjela, u istom su izvješću razložili na slijedeći način:⁸³

- 1. Američki znanstvenici imaju "skrupulu" u pogledu pokusa na ljudima. Japanski znanstvenici nisu imali takvih skrupula, što ukazuje da su njihove aktivnosti bile neetične, ako ne i kriminalne.*
- 2. Budući da su proveli neetičke i kriminalne pokuse, japanski znanstvenici su u poziciji da se osramote svojim otkrićem.*
- 3. Spašavanje japanskih znanstvenika od sramote viši je etički prioritet od osiguravanja odgovornosti za ratne zločine.*

⁷⁹ Kondo. Izvješće Norberta H. Fella, 24.4.1947., Konferencija s Kameijem, Kanichiro, str. 1-2.

⁸⁰ Harris SH. Tvornice smrti: Japansko biološko ratovanje, 1932-1945, i američko zataškavanje. Routledge; New York: 2002., str.300

⁸¹ Kondo. Izvješće Norberta H. Fella, 22.4.1947., Ispitivanje Masude, Tomosada, str. 1-2.

⁸² Kondo. Report by Edwin V. Hill and Joseph Victor, 12/12/1947, Introduction, str. 4.

⁸³ United States Responses to Japanese Wartime Inhuman Experimentation after World War II: National Security and Wartime Exigency, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4487829/> (5.7.2023.).

4. *Najvažniji ciljevi su prvo, osigurati te jedinstvene (beskrupulozne) podatke za SAD, i drugo, spriječiti da oni padnu u druge (tj. komunističke) ruke.*

Eksperimente na ljudima u Japanu su u najvećoj mjeri provodili znanstvenici. Oni nisu bili vezani pravnim aparatom kao što je to bio slučaj u Njemačkoj (*opširnije str. 32-35*). Vjerojatno je to jedan od razloga brojnih pritužbi koje su pristizale japanskim pravnicima koji su, neovisno o američkom sudjelovanju u zataškavanju, prikupljali dokaze o počinjenim ratnim zločinima.

Istragu i potencijalni kazneni progon zaustavio je *Adjutant General's Department*⁸⁴, procijenivši da bi mogla nastati ugroza za američke tajne podatke. Pritisak su vršile sovjetske snage koje su bile voljne preuzeti progon. Međutim, zbog bojazni o curenju podataka, Amerikanci su prosljedili na odlučivanje odluku o progonu radnoj skupini *State-War-Navy Coordinating Committee (SWNCC)*⁸⁵. Radna skupina SWNCC donosi odluku godinu dana kasnije priznajući da su čini Japanaca slične onima koje su Nijemci provodili u logorima a za koje su bili osuđeni. Međutim, smatraju da nema potrebe za kaznenim progonom jer ne postoje dostupni dokazi kojima bi se implicirala krivnja, misleći na žive svjedoke.

Također, bilo bi sramotno priznati da su ponovno nasamareni. Podatci kojima su Japanci osigurali imunitet ne odstupaju od rezultata istraživanja koje su američki znanstvenici već i prije posjedovali.⁸⁶

5. O MEĐUNARODNOJ ODGOVORNOSTI POJEDINCA I OSNIVANJU MEĐUNARODNIH VOJNIH SUDOVA U NÜRNBERGU I TOKIJU

Već za vrijeme rata su vodeći saveznički državnici upozoravali vodstvo Trećeg Reicha na počinjene zločine za koje će se sigurno suditi. O polarizaciji društva uzrokovanoj antisemitizmom, a očitovanoj kroz najteže zločine, zapad je znao i za vrijeme trajanja rata.

⁸⁴ General-adjutanta, administrativnu službu koja objavljuje sve vojne zapovijedi; odgovoran je za vojnu korespondenciju; te nadzire radnje osoblja, evidenciju, odlikovanja i nagrade, publikacije, poštanske usluge, rekreacijske aktivnosti i profesionalno usmjeravanje, <https://www.britannica.com/topic/adjutant-general>.

⁸⁵ Savjetodavni odbor Vijeća za nacionalnu sigurnost do lipnja 1949.,

U svom petogodišnjem postojanju, SWNCC/SANACC proizveo je 402 studije slučaja koje pokrivaju cijeli niz problema poslijeratne politike, <https://www.gale.com/intl/c/state-war-navy-coordinating-committee-and-state-army-navy-air-force-coordinating-committee-files-1944-1949> (5.7.2023.).

⁸⁶ Harris, SH., *op. cit.* (bilj.80) str. 301-302.

Tadašnji svijet nije poznao pojam međunarodnog zločina – pojedinac je odgovarao za počinjena djela po zakonodavstvu države i pred nacionalnim sudom. Potreba za pravdom kakvu je svjetsko javno mnijenje tražilo bilo je kažnjavanje najtežih zločina pred nepristranim međunarodnim sudom. Iako je takav zahtjev postojao i nakon Prvog svjetskog rata, a o njemu je postignut sporazum u Mirovnom ugovoru iz Versaillesa, odredbe ugovora nisu provedene. Naime, trebao se osnovati prvi *ad hoc* međunarodni kazneni sud kojemu bi glavna funkcija bila kažnjavanje cara Wilhelma II.⁸⁷ Do suđenja na posljetku nije došlo. Ipak, to ne umanjuje važnost same ideje koja će se zahvaljujući Londonskoj deklaraciji savezničkih zemalja iz 1942. godine (*The Declaration of St James's Palace, Punishment for War Crimes*) i djelomično oživotvoriti. Važno je spomenuti i Deklaraciju o njemačkim okrutnostima iz 1943. godine koja je nastala kao odgovor na masakre i hladnokrvna ubojstva koja su provodili nacisti.⁸⁸ Ovim je deklaracijama osigurana sudska vlast u rukama saveznica. Očiti je nedostatak bio u tome što nije *de facto* osnovan međunarodni sud, već je samo riješeno pitanje nadležnosti.⁸⁹

Povijesni iskorak učinjen je sklapanjem Londonskog sporazuma četiriju sila 1945. godine⁹⁰ (Sporazum o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca iz europskih sila Osovine) kojim se određuje kažnjavanje i suđenje najtežih ratnih zločina. Sporazumu je pridodan Statut Međunarodnog vojnog suda (dalje: Statut MVS) kojim se predviđa osnivanje posebnog vojnog suda.

Savezničko Nadzorno vijeće za Njemačku donijelo je 1945. godine Zakon broj 10 „o kažnjavanju osoba krivih zbog ratnih zločina, zločina protiv mira i čovječnosti“ kojim se implementiraju načela iz Londonskog sporazuma i Statuta MVS u unutarnje njemačko zakonodavstvo. Prema čl. 2 spomenutog zakona⁹¹, a koji je istovjetan čl.6 Statuta MVS, kažnjavaju se slijedeća počinjena kaznena djela: zločini protiv mira, ratni zločini te zločini protiv čovječnosti. Nürnberški proces trajao je od 20. studenog 1945. do 1. listopada 1946.

⁸⁷ Tako je određeno sporazumom u Čl.227. *Više o tome:* <https://jusmundi.com/en/document/pdf/treaty/en-treaty-of-versailles-treaty-of-peace-with-germany-28th-june-1919-treaty-of-versailles-1919-saturday-28th-june-1919> (5.7.2023.)

⁸⁸ Moscow Declaration on atrocities (1 November 1943), https://www.cvce.eu/content/publication/2004/2/12/699fc03f-19a1-47f0-aec0-73220489efcd/publishable_en.pdf (5.7.2023.).

⁸⁹ Andrassy, J.; Bakotić, B.; Seršić, M.; Vukas, B., Međunarodno pravo, 1. dio, Školska knjiga, 2010., str. 419.

⁹⁰ Sporazum sklapaju SAD, Francuska, SSSR i Velika Britanija. *Tekst sporazuma:*

https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (5.7.2023.)

⁹¹ Control Council Law No.10., <https://www.legal-tools.org/doc/ffda62/pdf/> (5.7.2023.).

godine. Za 12 optuženika utvrđena je krivnja po točkama optužnice ⁹² i određena smrtna kazna, a 3 su oslobođena. Još su 3 osobe osuđene na doživotni zatvor te 4 na kaznu dugotrajnog zatvora (u trajanju od 10 do 20 godina).⁹³

Od prosinca 1946. do travnja 1949. godine provedeno je 12 dodatnih suđenja pred Vojnim tribunalom Sjedinjenih Američkih Država u okupiranom Nürnbergu. Među njima je i **medicinsko suđenje** (*United States of America v. Karl Brandt, et al.*)⁹⁴ kojim je optuženo 23 liječnika/upravitelja. Glavni optuženi bio je Karl Brandt koji je bio viši medicinski dužnosnik njemačke vlade tijekom Drugog svjetskog rata. Ostali optuženici bili su liječnici ili administratori u oružanim snagama SS-a. Optuženi su za slijedeće:

1. udruživanje radi počinjenja ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti (naređivanje, planiranje i organiziranje po točkama 2. i 3.);
2. ratni zločini (tj. zločini protiv osoba zaštićenih ratnim pravom, kao što su ratni zarobljenici);
3. zločini protiv čovječnosti (uključujući osobe koje nisu zaštićene ratnim zakonima);
4. članstvo u zločinačkoj organizaciji (članstvo u SS-u).

Konkretno, optuženi su za niz provedenih eksperimenata na ljudima po točkama 2. i 3. Eksperimenti i drugi medicinski zločini za koje im se sudilo su: eksperimenti na velikim visinama, pokusi zamrzavanja, pokusi s malarijom, eksperimenti s iperitom, pokusi sa sulfanilamidom, regeneracija kostiju, živaca i mišića, eksperimenti s transplantacijom kostiju, pokusi s morskom vodom, pokusi s otrovima, pokusi sterilizacije, eksperimenti sa zapaljivom bombom, eutanazija, tifus i drugi pokusi s cjepivima ...⁹⁵

⁹² Točke optužnice:

I) Zajednički plan urote protiv mira, postizanje totalitarne vlasti u Njemačkoj, upotreba nacističke vlasti za agresiju na druge zemlje;

II) Zločini protiv mira, kršenje međunarodnih ugovora, sporazuma i obaveza;

III) Ratni zločini – umorstva i zlostavljanje civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika, deportacije na robovski rad, ubijanje talaca;

IV) Zločini protiv čovječnosti – umorstvo, istrebljivanje, porobljavanje, progoni iz političkih i rasnih motiva.

⁹³ Memorium Nürnberger Prozesse Museen: Verdicts, <https://museums.nuernberg.de/memorium-nuremberg-trials/the-nuremberg-trials/the-international-military-tribunal/verdicts> (4.7.2023.).

⁹⁴ Nuremberg Trials Project, NMT Case 1, https://nuremberg.law.harvard.edu/nmt_1_intro (5.7.2023.).

⁹⁵ The Nuremberg Trials: The Doctors Trial, <https://famous-trials.com/nuremberg/1903-doctorial> (7.7.2023.).

Na suđenju je svjedočilo 85 svjedoka, što je i svojevrsna posebnost obzirom da su se druga suđenja uglavnom temeljila na dostupnim dokumentima.⁹⁶ Neobičnost medicinskog suđenja je i u tome što su suci ponekad prekidali kazneni postupak kako bi od optuženih dobili etičko mišljenje i njihovo subjektivno tumačenje o provedenim eksperimentima. Pri završetku suđenja suci su objavili svoje smjernice o etički dopuštenim kliničkim eksperimentima, a koje su se nazvale „Nürnberški kodeks“. U 10 je točaka⁹⁷ sud supsumirao ono što je smatrao esencijalnim za uspostavu etičkog i moralnog standarda liječnika/znanstvenika koji namjeravaju provoditi eksperimente, u skladu s Hipokratovom zakletvom i temeljnim ljudskim pravima. U biti se naglasak može staviti na informiranom pristanku i korištenju razumnih mjera pri njihovom provođenju (izbjegavanje nepotrebne fizičke i/ili psihičke patnje te smrti). Izdavanjem smjernica kao dio presude na međunarodnom sudu uspostavljen je presedan za sva buduća suđenja u kojima je riječ o eksperimentima na ljudima - kodeks je široko prihvaćen u medicinskoj sudskoj praksi 1960-ih.⁹⁸

Unatoč nepobitnoj važnosti medicinskog suđenja i uspostavljenih bioetičkih standarda, prijeko je potrebno zapitati se o motivima suda koji se odvažio „prekoračiti“ ovlasti uspostavljajući okvir medicinski prihvatljivih i neprihvatljivih ponašanja. Manje je poznato da su smjernice nastale godinu dana prije samog suđenja kada je američki znanstvenik Thompson (*ibid.* str. 25) u ispitivanju njemačkih liječnika iz Auschwitza doznao o eksperimentima i klasificirao ih kao „medicinske ratne zločine“. Tvrdio je da je 90% njemačkih ratnih medicinskih istraživanja kriminalno te je sazvao konferenciju u Pasteur Institutu u Parizu 1. kolovoza 1946.godine. Skup je potakao druge zainteresirane znanstvenike poput dr. Andrew Ivy, koji je imenovan za posebnog savjetnika za nacistička medicinska istraživanja pri ministarstvu obrane SAD-a. Ivy je sastavio nacrt kodeksa koji je bio osnova za Nürnberški kodeks. Strože stajalište imao je Leo Alexander, vojni liječnik američke vojske koji je smatrao da se eksperimenti ne trebaju provoditi, osim ako nisu nužno potrebni te da treba obratiti pažnju na informirani pristanak. Sud je naposljetku napravio spoj dvaju nacrtu te odlučio da će se

⁹⁶ Holocaust Encyclopedia: The Doctors Trial – The Medical Case of the Subsequent Nuremberg Proceedings, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-doctors-trial-the-medical-case-of-the-subsequent-nuremberg-proceedings> (8.7.2023.).

⁹⁷ The Nuremberg Code 1947. The British Medical Journal No. 7070., 1996, str. 1448, https://media.tghn.org/medialibrary/2011/04/BMJ_No_7070_Volume_313_The_Nuremberg_Code.pdf (7.7.2023.).

⁹⁸ Richardson, L. When Human Experimentation is Criminal. Journal of Criminal Law and Criminology, vol. 99, 2008, str.128.

koristiti pojmom dobrovoljnog pristanka kojeg će ekstenzivno tumačiti u smjeru informiranog pristanka, a eksperimenti će se ograničiti svojom svrhovitošću, bez dodatnih patnji za pojedinca.⁹⁹

Nedugo nakon osnivanja Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu, po uzoru na njega je osnovan 1946.godine Međunarodni vojni sud u Tokyju (Međunarodni vojni sud za Daleki istok). Američkom generalu Douglas MacArthuru, Vrhovnom zapovijedniku SAD-a pripao je zadatak osnovati posebno tijelo čiji je cilj formulirati politike i načela kako bi se što uspješnije provela kapitulacija Japana. Osnivanjem Komisije za Daleki istok i saveznički savjet za Japan (dalje: Komisija), uspostavljeno je pomoćno tijelo za međunarodni sud.¹⁰⁰ Komisija je odlučila da će se najvišim dužnosnicima za počinjene zločine suditi pred međunarodnim sudom, dok će za ostale zločine biti nadležni nacionalni sudovi zemalja pobjednica. Donošenjem Specijalne proklamacije o uspostavljanju Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok 1946. godine, postavljen je konstitutivni temelj za osnivanje međunarodnog vojnog suda. Sastavni dio Proklamacije bila je Tokijska povelja, čije je sastavljanje pripalo u ruke američkih predstavnika, unatoč činjenici da je Komisija bila sastavljena od predstavnika Australije, Kanade, Kine, Francuske, Indije, Commonwealtha, Sovjetskog Saveza, Ujedinjenog Kraljevstva, Nizozemske i Filipina.

Zanimljive su odredbe Tokijske povelje u Odjeljku 2, članku 5. kojim se uređuje nadležnost sude i opće odredbe. U njima su i navedena kaznena djela čije suđenje spada u nadležnost Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok:

Članak 5. navodi kako je sud nadležan suditi ratnim zločincima Dalekog istoka kao pojedincima i članovima organizacija koji su optuženi za zločine protiv mira. Zločini za kojima im se može suditi na sudu su: ¹⁰¹

⁹⁹ Weindling, P. From the Nuremberg “Doctors’ Trial” to the “Nuremberg Code”. The International Library of Bioethics, vol 96. Springer, Cham, str. 222-228.

¹⁰⁰ Degan, V. Đ., Međunarodno pravo, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 530.

¹⁰¹ Special proclamation: Establishment of an International military tribunal for the Far East, Threaties and Other International Acts Series 1589. *Više o tome:* International Military Tribunal for the Far East, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf, str.4 (8.7.2023.).

a. Zločini protiv mira/ klasa A: planiranje, pripreme i iniciranje agresivnog rata, rata koji krši odredbe međunarodnog prava, ugovora ili sporazuma, kao i sudjelovanje u zajedničkom planu i uroti za postizanje gore navedenog

b. Konvencionalni ratni zločini/ klasa B – kršenje zakona i običaja ratovanja

c. Zločini protiv čovječnosti/ klasa C – ubojstva, porobljavanje, iseljavanje, genocid i ostali nečovječni postupci učinjeni prije ili tijekom rata, proganjanja na političkoj ili rasnoj osnovi samostalno ili u vezi sa nekim navedenim zločinima, neovisno o tome predstavljaju li kršenje prava u državi u kojoj su počinjeni.

Pretpostavka za suđenje pred sudom u Tokiju bilo je počinjenje zločina protiv mira. Uz zločine protiv mira (klasa A), optuženima se moglo suditi i za zločine klase B i C. Međutim, ukoliko su počinili samo zločine klase B ili C, sudilo im se pred nacionalnim sudovima država u kojima su zločini počinjeni. Nastavno na preuzet pristup, i sama optužnica bila je nekonvencionalna. Optužnica se dijelila u 3 grupe.¹⁰² U 1. grupi su bili „zločini protiv mira“ podijeljeni u 36 točaka optužbe. U prvoj točki stavlja se na teret Japanu vođenje agresivnog rata nad istočnom Azijom i Pacifikom od 1928. do 1945. godine. Daljnje točke specificiraju napade, posebice one počinjene u Kini. Posljednje točke 1.grupe terete Japan za sukobe s ostalih 10 država Komisije. U 2. grupi simbolički naslovljenoj „ubojstva“ navode se pojedinačni ali i masovni slučajevi ubojstva u državama Komisije. Žrtve su bili kako vojnici, tako i civili. Uobičajeno bi se počinjena zlodjela mogla svesti pod ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, međutim, kvalificiralo ih se kao zločine protiv mira. U 3. grupi su ratni zločini i zločini protiv čovječnosti. Umjesto preciznog opisa počinjenih djela, tužitelji su se odlučili za širi pristup opisujući u 3 točke *modus operandi* optuženih: prvo, optuženi su naređivali i svjesno dopustili podređenima da krše zakone i običajno ratno pravo, kako na vojnicima tako i na civilima. Drugo, detaljnije se razrađuje namjera i znanje optuženih. Posljednje je kritika japanskim vođama koji, iako su mogli, nisu poduzeli potrebne mjere da spriječe ili umanje kršenje zakona i običajnog prava.¹⁰³ Od prvotnih 28 optuženih, 25 ih je dočekalo presudu. Od toga ih je 7

¹⁰² Horwitz, Sollis, *The Tokyo Trial*, International Conciliation, vol. 28.; 1950, str. 477

¹⁰³ Cribb, Robert. 'Conventional War Crimes': The International Military Tribunal for the Far East and the III – Treatment of Prisoners of War and Civilian Internees, *The Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory*, 2020., str. 182

osuđeno na smrtnu kaznu i 16 na doživotnu kaznu zatvora. Samo dvoje ih je dobilo kraće kazne zatvora, jedna je u trajanju od 7, a druga u trajanju od 20 godina.¹⁰⁴

Ono što je ključno jest da nije bilo spomena o provođenju eksperimenata na ljudima pod vodstvom Shirō Ishiija. Primaran razlog je to što mu je dodijeljen imunitet.¹⁰⁵ Sekundarno, željelo se iz političkih razloga zaštititi japansku carsku obitelj koja je mogla biti optužena za počinjene zločine – Ishii je za svoja istraživanja dobio blagoslov od samog cara, ali i od njemu bliskih vojnih zapovjednika. Ne uključivanjem zlodjela iz Jedinice 731 (i drugih Jedinica) nanesena je nepopravljiva moralna šteta međunarodnoj zajednici. U borbi između pravde i svjetske premoći prevagnula je američka želja za primatom u hladnom ratu.

Iako se Tokijski proces ugledao na Nürnberški, od samog početka postojale su značajne razlike koje su implicirale podbačaj u suđenjima na Dalekom istoku. Općenito, o učincima Tokijskih procesa počelo se raspravljati tek nakon javne objave presude 1977. godine, 30 godina nakon završetka procesa. Detaljna analiza i komparacija dvaju najvažnijih suđenja 20. stoljeća slijedi u nastavku ovog rada.

5.1. Nürnberško medicinsko suđenje i japanski imunitet – zašto nije bilo medicinskog suđenja u Tokiju ?

Završetkom Drugog svjetskog rata a potom osnivanjem međunarodnih vojnih sudova željelo se kazniti počinitelje najtežih zločina i poslati u svijet poruku o jedinstvu u procesuiranju pojedinaca pod političkim režimima koji krše ratno i temeljna ljudska prava. Unatoč činjenici da su se eksperimenti na ljudima za vrijeme rata provodili u Njemačkoj i Japanu, suđeno je samo nacističkim liječnicima u medicinskim suđenjima nakon završetka Nürnberškog procesa (*opširnije str. 24-27*). Nerijetko se u pravnoj zajednici postavlja pitanje koji je razlog previda glede procesuiranja odgovornih za provođenje eksperimenata na ljudima u Japanu. Odgovor se krije u usporedbi osnivanja, strukture i ciljeva dvaju međunarodnih vojnih sudova.

Iako su nacistički i japanski medicinski slučajevi imali nominalne sličnosti, imali su i nezaobilazne razlike. Prvenstveno, potrebno je naglasiti da je Međunarodni vojni sud u Nürnbergu uspostavljen temeljem međunarodnog sporazuma čiji cilj nije bio kazneno progoniti

¹⁰⁴ The Tokio Trial, <https://peacepalacelibrary.nl/research-guide/tokyo-trial> (12.7.2023.).

¹⁰⁵ *Ibid.* str. 22-25.

liječnike. Medicinsko se suđenje održalo kasnije, pod vojnom formacijom SAD-a koja je pokrenula, vodila i predsjedavala predmetom. Analogno, i osnivanje Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok bilo je potencirano vojnom naredbom američkog generala Douglasa MacArthura. Američki primat u odnosu na druge zemlje pobjednice iznjedrio je nove pravno-tehničke prijemne glave strukture suda. U sukobu *common* i *civil law* sustava, prihvaćen je hibridni oblik u kojemu je ipak zastupljeniji *common law* sustav, tek upotpunjen pojedinim temeljnim načelima *civil lawa*.¹⁰⁶

Drugi je problem predstavljala jezična barijera. Sudbeno tijelo Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok brojalo je više međunarodnih sudaca nego li Nürnberški proces, uključujući suce iz Australije, Novog Zelanda, Filipina, Indije i Kine. Službeni jezici suda bili su engleski i japanski, čiji su prijevodi u stvarnom vremenu predstavljali osobitu prepreku. Zbog bliske povezanosti japanskih prevoditelja s optuženicima, sud je bio primoran poduzeti sve moguće mjere kako bi osigurao točnost prijevoda. Iz tog su razloga prevoditelji bili „Nisei“, druga generacija američkih Japanaca od kojih je većina bila vojno, medicinski i pravno nepismena. Štoviše, predmet su dodatno komplicirali međunarodni suci koji su govorili različite jezike i imali neujednačena pravna shvaćanja glede pojedinih instituta. Važnost iznošenja ovih činjenica je u tome što je sud, posljedično, isključio mogućnost definiranja japanske vlade ili vojske kao zločinačke organizacije.¹⁰⁷ Time je omogućeno SAD-u da se suzdrži od suđenja caru Hirohitu.

Ključna razlika u procesuiranju nacističkih i japanskih liječnika/znanstvenika koji su sudjelovali u provođenju eksperimenata na ljudima i razvoju biološkog oružja, jest u samoj hijerarhijskoj strukturi koju su ove dvije države imale potpuno različito uređeno. Godine 1942. Hitler je sasvim jasno odredio zdravstvenu strukturu koja je razlikovala podjelu između civilnog sektora i *Wehrmachta* (skupni naziv za njemačke oružane snage u doba nacizma). Na čelu oba sektora bio je Karl Brandt.¹⁰⁸ Upravo je to ocrtao zapovjedni lanac, koji će biti ključan u određivanju odgovornih osoba koje će se procesuirati. Pored Karla Brandta, optuženi su bili civilni šefovi dr. Paul Rostock, dr. Kurt Blome te general-pukovnik Siegfried Handloser. Zanimljivo je da se prilikom sastavljanja optužnice nije radila razlika između civilnog i vojnog

¹⁰⁶ Daqun, Liu. The Present Day Significance of Nuremberg and Tokyo Trials in Modern International law- Jurisprudence Aspect. European Studies Vol. 20., 2020, str. 89.

¹⁰⁷ Cranmer, V. J. In Judgment of Unit 731: A Comparative Study of Medical War Crimes Trials after World War ii. Journal of American-East Asian Relations, 30(1), 2020., str. 32-60.

¹⁰⁸ Nizom dekreta postupno su se širile ovlasti K. Brandta koji je uživao vrhovnu medicinsku vlast *Reicha*. Bio je izravno podređen A. Hitleru. *Više o tome*: ICC Legal Tool Database. United States of America v. Karl Brandt et al., No. 101956, str. 188., <https://www.legal-tools.org/doc/c18557/pdf> (13.7.2023.).

medicinskog osoblja. Tužiteljstvo je polazilo od dokazivanja individualne odgovornosti za provođenje eksperimenata na ljudima, što je bilo vrlo riskantno uzmemo li u obzir činjenicu da su civilni liječnici postupali po naredbama vojnog zapovjednika. Kako bi se pak spriječila oslobađajuća presuda uslijed pravnih zavrzlama, može se zaključiti da je tendencija bila podvesti postupanja nacističkih liječnika pod sastavni dio političkog programa koji je počinio nacistički režim. Svoj je osvrt na kompleksnost suđenja dao i Ulf Schmidt :

„što je to bilo i kako se točno dogodilo bilo je pitanje ogromne složenosti, previše komplicirano za suđenje u kojem se primjenjuje instrument novog i neprovjerenog međunarodnog prava. Još je problematičniji bio zadatak razviti mehanizam koji bi spriječio liječnike da ikada više počine takve zločine.“

Eksperimenti nisu bili izolirani i slučajni činovi pojedinačnih liječnika i znanstvenika koji su radili isključivo na vlastitu odgovornost, već su proizvod koordiniranog kretanja politike i planiranja na visokim vladinim i vojnim razinama nacističke stranke.¹⁰⁹

Japanska carska vojska imala je u potpunosti drugačiji hijerarhijski ustroj. Za razliku od koherentne nacističke strukture, japanska je bila fluidna, držeći zapovjedništva međusobno odvojenima i izoliranima. Mornarica i vojska su imale zasebne zapovjedne lance čiji su nadređeni odgovarali caru u doba mira. Glede zdravstvenog ustrojstva postojala je značajna razlika - vojni liječnici nisu imali operativna terenska zapovjedništva i nisu bili na čelu civilnih zdravstvenih ustanova. O dalekosežnosti segregacije vojske i civilstva kazuje i činjenica da je vojska zabranila civilnim ministrima službeno prisustvo na sastancima Carskog glavnog stožera, koji je bio pod izravnom kontrolom cara Hirohita glede planiranja i odlučivanja o ratnim operacijama.¹¹⁰ Medicinske i veterinarske postrojbe bile su pod zapovjedništvom Ministarstva obrane. U praksi je medicinski djelatnik bio savjetnik zapovjednika postrojbe koji je izvještavao o medicinskim radnjama, ali nije bio pod izravnom nadležnošću vojske obzirom da je drugi lanac imenovao i opskrbljivao opremom medicinsko osoblje. Ujedno, medicinski su djelatnici morali uskladiti svoje djelovanje s terenskim vojnim naredbama Carskog glavnog stožera i to preko njima nadležnog Ministarstva obrane. Ova kompleksna i opće povijesno

¹⁰⁹ The Doctors Trial: The USA vs. K. Brandt et.al., <http://werle.rewi.hu-berlin.de/MedicalCase.pdf>, str. 7 (13.7.2023.).

¹¹⁰ Ford, Douglas. "Strategic Culture, Intelligence Assessment, and the Conduct of the Pacific War: The British-Indian and Imperial Japanese Armies in Comparison, 1941–1945." *War in History*, vol. 14, no. 1, 2007, str. 63–95.

prijeporna struktura pridonijela je nemogućnosti jednostavnog procesuiranja japanskih liječnika koji su provodili eksperimente na ljudima.¹¹¹

Dodatno, iz današnje je perspektive izgledno da se za provođenje eksperimenata na ljudima trebalo procesuirati i samog cara. Međutim, takav ishod događaja iz pravno-političkih razloga nije bio moguć: poslijeratna nestabilnost, dodatno uzrokovana atomskim bombardiranjem Hirošime i Nagasakija, prenapregnula je američko-japanske odnose. Također, američki interes za dobivenim rezultatima i činjenica da i sami provode nekonzenzualne eksperimente na ljudima, bili su dodatan argumenti za zataškavanje počinjenih zvjerstava.¹¹²

6. SOVJETSKO SUĐENJE U HABAROVSKU

Suđenja za ratne zločine dvanaestorice časnika japanske Kvantungske vojske održana su između 25. i 31. prosinca 1949. godine u ruskom gradu Habarovsku, 30-ak kilometara od granice s Kinom. Optuženo je 8 znanstvenika (6 bakteriologa, 1 veterinar, 1 biološki kemičar) te 4 vojna djelatnika za proizvodnju biološkog oružja i provođenje eksperimenata na ljudima za vrijeme Drugog svjetskog rata u Jedinici 731, Jedinici 1644 i Jedinici 100.

Optužbe su bile slijedeće:

1. Formiranje specijalnih jedinica za pripremu i provođenje bakteriološkog rata
2. Zločinački eksperimenti na ljudima
3. Primjena bakteriološkog oružja u ratu protiv Kine
4. Pripreme za bakteriološki rat protiv Sovjetskog Saveza

Jedan od optuženih, bakteriološki stručnjak dr. Kawashima Kiyoshi, bivši načelnik Divizije 1 (bakteriološka istraživanja) i Divizije 4 (masovna proizvodnja i skladištenje bakterija) prilikom ispitivanja državnog tužitelja kazao je slijedeće: ¹¹³

Pitanje: U čemu se točno 'pogodnost' provođenja pokusa u Mandžuriji sastoji?

¹¹¹ Drea, Edward. Japan's Imperial Army: Its rise and Fall. University Press Kansas, 2009., str. 72–73.

¹¹² *Ibid.* str. 15-17.

¹¹³ Materials on the Trial of Former Servicemen of the Japanese Army Charged with Manufacturing and Employing Bacteriological Weapons. Moscow: Foreign Language Publishing House; 1950. Ova se referenca odnosi na The Khbarovsk Trail Materials., str. 263., <https://elearning.tree.org/file.php/1/MaterialsTrial-JapaneseArmy-1950.pdf> (13.7.2023.).

Odgovor: Mandžurija je bila vrlo zgodna jer je tamo postojao odgovarajući eksperimentalni materijal.

Pitanje: Što mislite pod 'eksperimentalnim materijalom'? Ljudi poslani u Divizije na pokuse?

Odgovor: Točno.

Pitanje: Koja je šifra korištena u Divizijama za označavanje žrtvi eksperimenata?

Odgovor: Zvali su ih 'balvani'.

Pitanje: Jesu li zatvorenici unutarnjih zatvora bili prozivani svojim imenima ?

Odgovor: Ne, dobili su brojeve.

Pitanje: I sve te ljude trebalo je ubiti?

Odgovor: Da, trebalo je.

Pitanje: Vi ste kao bakteriološki stručnjak znali da širenje smrtonosnih zaraznih bolesti kao sredstvo ratovanja može izazvati posljedice poput zaraze kuge?

Odgovor: Da, shvatio sam to.

Pitanje: Znali ste da širenjem kuge i drugih epidemija možete pogoditi i neutralne zemlje?

Odgovor: Jesam.

Pitanje: Kao liječnik, shvatili ste nehumanost eksperimentiranja na živim ljudima?

Odgovor: Jesam.

Pitanje: Bili ste neko vrijeme načelnik Divizije 1 koja je provodila pokuse na ljudima, i tada ste bili šef Divizije 4 koja je pripremila ogromne količine bolesti mikrobi?

Odgovor: Tako je.

Pitanje: Priznajete li svoju krivnju u ovome?

Odgovor: Da

U daljnjim je suđenjima prema dostupnim dokumentima i svjedočanstvima optuženih utvrđeno da su provedeni brojni eksperimenti na ljudima: od prisilnog zamrzavanja, zatvaranja

u visokotlačne komore, visokonaponskih električnih udara, vivisekcije na trudnicama, namjernog zaražavanja antraksom i kugom itd.¹¹⁴

Japanski liječnici i vojni zapovjednici koji su počinili eksperimente u Jedinici 731 dobili su kazne u rasponu od 2 do 25 godina u sibirskom radnom logoru. Detaljni spisi o suđenju objavljeni su zapadnim silama 1950. godine.¹¹⁵ Obzirom na visoke kazne koje odmjeravaju sovjetski sudovi, ove bi se mogle smatrati nedostatnima. Takvo što bi moglo biti istina, zamijetimo li da je godinama kasnije, 1979. godine, Sovjetski Savez izgradio pogon za biološko oružje u Sverdlovsku koristeći dokumentaciju iz Jedinice 731 u Mandžuriji.

Ime	Vojni položaj	Položaj jedinice	Jedinica	Osuđene godine radnog logora
Kiyoshi Shimizu	Potpukovnik	Načelnik Općeg odjela, 1939. – 1941., načelnik Proizvodnog odjela, 1941. – 1945.	731	25 (odsluženo 7)
Otozō Yamada	Općenito	Neposredni kontrolor, 1944. – 1945.	731, 100	25 (odsluženo 7)
Ryuji Kajitsuka	General pukovnik sanitetske službe	Šef medicinske uprave	731	25 (odsluženo 7)
Takaatsu Takahashi	General-pukovnik Veterinarske službe	Šef Veterinarske službe	731	25 (umro u zatvoru 1952.)
Tomio Karasawa	Bojnik sanitetske službe	Šef odsjeka	731	20 (izvršio samoubojstvo u zatvoru 1956.)
Toshihide Nishi	Potpukovnik sanitetske službe	Načelnik divizije	731	18 (odsluženo 7)
Masao Onoue	Bojnik sanitetske službe	Šef ispostave	731	12 (odsluženo 7)
Zensaku Hirazakura	Poručnik	službenik	100	10 (odsluženo 7)
Kazuo Mitomo	Stariji vodnik	Član	731	15 (odsluženo 7)
Norimitsu Kikuchi	kaplar	Medicinski pripravnik	Podružnica 643	2 (odslužio cijeli mandat)
Yuji Kurushima	[ništa]	Laboratorijski dežurni	Podružnica 162	3 (odslužio cijeli mandat)

¹¹⁴ Nie, JB. The west's Dismissal of the Khabarovsk trial as 'Communist Propaganda': Ideology, evidence and international bioethics. *J. Bioethical Inquiry* 1, 2004., str. 32–42.

¹¹⁵ Materials on the Trial of Former Servicemen of the Japanese Army Charged with Manufacturing and employing Bacteriological Weapons, https://books.google.hr/books?id=ARojAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (13.7.2023.).

Shunji Sato	General bojnič sanitetske službe	Načelnik saniteta	731, 1644	20 (odsluženo 7)
--------------------	----------------------------------	-------------------	-----------	------------------

Izvor: Materijali na suđenju bivšim vojnicima japanske vojske optuženima za proizvodnju i upotrebu bakteriološkog oružja. Izdavačka kuća stranih jezika. Moskva, 1950. godine

Ostaje nejasno zašto je baš ovih 12 osoba odabrano za suđenje, imajući na umu da su okrivljenicima mogli biti i neki od zarobljenika koji su bili na odgovornijim pozicijama u Jedinicama, ali su u suđenjima ipak imali samo ulogu svjedoka.¹¹⁶ Odgovor bi se mogao pronaći u nejasnoj hijerarhijskoj i zapovjednoj strukturi Japana,¹¹⁷ ali i u činjenici da su Amerikanci dopustili sovjeticima ispitivanje japanskih službenika, međutim, ne i njihovo zatvaranje. Dakle, sovjeti su imali ograničene resurse – mogli su optužiti samo one japanske zatvorenike koji su im bili dostupni za ispitivanje. Poznato je da su istražitelji prije podizanja optužnice razgovarali s preko 10 000 zarobljenika kako bi prikupili potrebna saznanja o proizvodnji biološkog oružja te provođenju eksperimenata.¹¹⁸ Iako su pokušali uspostaviti jasan zapovjedni lanac odgovornosti, naposljetku su osudili sve pripadnike Jedinice 731, bez obzira na njihovu mogućnost utjecanja u zapovjednoj strukturi.

Neophodno je osvrnuti se na pravni segment suđenja. Pravni temelj optužbi bio je Dekret Prezidija Vrhovnog Sovjeta SSSR-a od 19. travnja 1943. godine, pod nazivom „O mjerama kažnjavanja njemačko – fašističkih zločinaca koji su krivi za ubojstva i mučenja Sovjetskih građana i ratnih zarobljenika Crvene armije te špijuna i njihovih pomagača koji su izdajice domovine“ (dalje: Dekret).¹¹⁹ Odredbe Dekreta zanimljive su utoliko što nisu bile javno dostupne, već su samo dijelovi izneseni u tužbi. Primjerice, u prvom odjeljku Dekreta utvrđeno je tko su subjekti procesa: „ ... utvrditi da se njemački, talijanski, rumunjski, mađarski i finski fašistički zlikovci osuđeni za ubojstvo i mučenje civila i ratnih zarobljenika Crvene armije, kao i špijuna i izdajica među sovjetskim građanima, kažnjavaju smrću vješanjem.“ Vrlo je lako primijetiti da procesuiranje Japanaca nije bilo predviđeno navedenom pravnom normom. Sovjetski su tužitelji bili svjesni ovog propusta i povrede načela zakonitosti, odnosno, zahtjeva da zakonski opisi moraju biti određeni (*nullum crimen sine lege certa*). Kako bi spriječili pravnu

¹¹⁶ Primjerice: Kanazawa Kazuhis- šef Divizije 1 Jedinice 673 i Jedinice 731, Hotta Ryoichiro - potporučnik Jedinice 731, Fuzukumi Mitsuyoshi – potporučnik veterinarske službe i liječnik u Jedinici 100.

¹¹⁷ *Ibid.* str. 31.

¹¹⁸ Polulina, Valentyna. “Soviet War Crimes Policy in the Far East: The Bacteriological Warfare Trial at Khabarovsk, 1949”. *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2, FICHL Publication Series No. 21.* 2014., str. 543., <https://www.legal-tools.org/doc/47da2b/pdf/> (15.7.2023.).

¹¹⁹ *Cf. ibid.*, str. 546.

povredu, u svom izvješću „ O rezultatima istrage kriminalnih aktivnosti devet osoba pored optuženih japanskih generala i službenika koji su služili u anti-pandemijskoj Jedinici 731“, upućenom Josephu Stallinu, predlažu primjenu instituta pravne analogije. Obzirom da je procesuiranje Nijemaca bilo predviđeno Dekretom, a smatralo se da postoji veza između počinjenih nacističkih i japanskih zlodjela, J. Stalin odobrio je prijedlog tužitelja. O tome koliko je sličnost u postupanjima bila važan temelj suđenja, doznajemo iz spisa predmeta, kamo je u završnom govoru tuženikov branitelj P.Y. Bogachov rekao: „ *Zla djela koja su bila predmet vaše istrage imaju nešto u sebi zajedničko sa zločinima koje su počinili njemački fašisti na području Sovjetske Unije i drugih europskih zemalja koje su privremeno okupirali. Imaju istu ideološku osnovu. Istraženi zločini bili su izravan rezultat saveza između imperijalističkog Japana i fašističke Njemačke, rezultat činjenice da je vladajuća klika Japana bila ponesena fašističkom idejom o svjetskoj dominaciji, o rasnoj superiornosti japanske nacije nad drugim narodima svijeta, a posebice osvajanju dalekoistočnih teritorija Sovjetskog Saveza.*“¹²⁰ Glavni državni tužitelj, Lev Nikolaevich Smirnov, koji je bio pomoćnik sovjetskog tužitelja u Nürnberškom suđenju¹²¹ tvrdio je slično: „ *Zajedno s hitlerovskim kanibalima japanski su imperijalisti sanjali o uspostavi vladavine svijetom. Za ostvarenje tog cilja izvršili su pripreme za korištenje najbolnijih i neljudskih sredstva za istrebljenje ljudi u masovnim razmjerima. Htjeli su uspostaviti svoju vlast na ruševinama ljudske civilizacije. U ovoj zločinačkoj uroti protiv mira i humanost, kakav je bio savez između Hitlerove Njemačke i imperijalističkog Japana, bakteriološki rat bio je jedno od unaprijed planiranih sredstava za istrebljenje jednog dijela stanovništva svijeta u svrhu potpunog porobljavanja drugog dijela. Gospodari imperijalističkog Japana izvršitelje svojih podlih planova našli su u osobama pokvarenih predstavnika reakcionarske buržoaske znanosti.*“¹²²

Također, iz Dekreta se može zaključiti da je namjera bila kazniti one koji su postupali protiv sovjetskog naroda ili vojske. Tužitelji nisu mogli sa sigurnošću ustanoviti broj sovjetskih žrtava, kojih je (vodeći se svjedochenjima optuženih),¹²³ doista i bilo. Odgovor na pitanje dodatno otežava i to što se nije kategoriziralo i jasno odijelilo sovjetske žrtve od ruskih

¹²⁰ Materials on the Trial of Former Servicemen of the Japanese Army Charged with Manufacturing and Employing Bacteriological Weapons, *op. cit.* (bilj.109), str. 397.

¹²¹ Lev Nikolaevich Smirnov: Memorial, <https://www.findagrave.com/memorial/148690870/lev-nikolaevich-smirnov> (15.8.2023.).

¹²² Materials on the Trial of Former Servicemen of the Japanese Army Charged with Manufacturing and Employing Bacteriological Weapons, *op. cit.* (bilj.109), str. 331.

¹²³ *Cf. ibid.*, str. 43., 82., 102.

državljana koji su prebivali u Mandžuriji i bili kineski državljani. Ujedno, odredbe Dekreta su po načelu teritorijalnosti trebale biti primjenjive samo za kažnjiva djela počinjena na tlu SSSR-a. Iz današnje je perspektive vjerojatno da sovjetski pravници s namjerom nisu htjeli podijeliti žrtve na sovjetske i ruske, kako bi mogli opravdati ekstenziju nadležnosti i primjenu nacionalnog materijalnog prava.¹²⁴

Kritika glede dosuđenih kazni u tome je što one nisu bile predviđene Dekretom. U slučaju dokazane krivnje, osuđenike bi se trebalo javno vješati i ostaviti nekoliko dana kao primjer drugima koji su počinili (ili imaju intenciju počiniti) slična djela.¹²⁵ Ipak, optuženici suđenja u Habarovsku kažnjeni su oduzimanjem slobode, zatvorskim kaznama u radnim logorima. Dodatno, tekst Dekreta ne sadrži pravne definicije ratnih zločina. Umjesto, koriste se hiperbolični izrazi poput „brutalnost“ i „zvjerstva“. Lako je zaključiti da sovjetski pravni sustav i pristup nisu udovoljavali visokim standardima koje su postavili statuti Međunarodnih vojnih sudova u Nürnbergu i Tokyju.

Amerikanci su odbili priznati učinke ovog suđenja, tvrdeći da su sovjeti prikupili podatke o istraživanjima u zamjenu za niže kazne. Zapadni je svijet pokazao gotovo nikakav interes za provedena suđenja. Poruka koja je dolazila iz diplomatskih krugova bila je jasna: „*Cijelo suđenje u Habarovsku treba promatrati kao trik o povjerenju.*“¹²⁶ Svakako da je isključivanju međunarodne zajednice u postupku pridonijela i izolirana lokacija suđenja. Međutim, unatoč očitim propustima u suđenju, važno je shvatiti da se ignorantan stav temeljio na američkom odricanju odgovornosti za pruženi imunitet, a pravdao se tadašnjom političkom situacijom hladnog rata.

¹²⁴ Polulina, Valentyna, *op. cit.* (bilj.114), str.550.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ Williams P, Wallace W. Unit 731: The Japanese Army's Secret of Secrets. London: Hodder Stoughton; 1989., str. 228.

7. ZAKLJUČAK

Još od antičkog vremena postojao je interes znanstvene zajednice za anatomijom, kako životinjskog, tako i ljudskog tijela. I medicinski je, poput svakog napretka, iziskivao hrabrost pojedinaca u borbi protiv sakralnih i društvenih stigmi kako bi se pridonijelo općem dobru. Iako su iznjedrile nevjerojatan napredak u kvaliteti života i produljenju životnoga vijeka, nerijetko su istraživačke metode bile neprimjerene i okrutne te prakticirane na marginalnim društvenim skupinama. Retrospektivno promatrajući, možemo zaključiti da je ljudski interes protekom vremena prerastao puku želju za razvojem medicine i evoluirao u želju za primatom koji je bio motiviran ideološkim interesima. Posljedično, čovječanstvo je svjedočilo okrutnim postupanjima političkih režima koji nisu imali moralne sprege, a koji su po zapovjednoj liniji uključili u svoje besciljne eksperimente na ljudima liječnike, koji bi po Hipokratovoj zakletvi, morali obavljati svoju profesiju u skladu s najvišim etičkim načelima.

Pored nezaobilaznih eugeničkih i bioetičkih rasprava koje su naličje društvenog mijenja vremena, potrebno je postaviti čvrste pravne temelje koji će u svojoj suštini osigurati poštivanje ljudskih i humanitarnih prava. Takvo što se i postiglo Nürnberškim kodeksom koji je živući spomen na okrutna postupanja nacista u koncentracijskim logorima. Osim što se u njemu po prvi puta raspravlja o informiranom pristanku i svrhovitosti provođenja eksperimenata, to je i dokument kojim se potaklo donošenje Helsinške deklaracije kojom su se uspostavila etička načela u provođenju medicinskih eksperimenata na ljudima. Ipak, iako Ujedinjeni Narodi nikada nisu formalno prihvatili Nürnberški kodeks, implementirali su načela u Međunarodni Pakt o građanskim i političkim pravima u čl.7, navodeći da nitko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni, a osobito je zabranjeno podvrgnuti osobu medicinskom ili znanstvenom pokusu bez njena slobodnog pristanka.

Međutim, potrebno je naglasiti da u nacističkoj Njemačkoj nije postojala razlika između mučenja i provođenja eksperimenata na ljudima, što je potaklo M. Cheriff Bassiounia u stvaranju specifične konvencije o kazenoj odgovornosti provođenja eksperimenata na ljudima. Konvencija je trebala sadržavati dodatne odredbe kojima bi se regulirao položaj djece, mentalnih bolesnika i terminalnih bolesnika. Također, intencija je bila i uspostaviti međunarodni sud pred kojim bi se procesuirali pojedinci i pravne osobe koje ne bi poštivale

odredbe konvencije. Krajnji je cilj bio podići svijest o okrutnosti provođenja eksperimenata na ljudima na nadnacionalnu razinu. Nažalost, prijedlog nije bio prihvaćen u Ujedinjenim Narodima od pojedinih članica, vjerojatno kako bi se zaštitile utjecajne farmaceutske kompanije.¹²⁷

Značajan je pomak učinjen donošenjem Oviedo konvencije¹²⁸ kojim je kao opće pravilo postavljeno da se medicinski zahvati mogu izvršiti samo nakon informiranog i slobodnog pristanka osobe. Postavljeni postulati prožimaju se kroz nacionalno zakonodavstvo. Pa tako primjerice, u Republici Hrvatskoj, Zakonom o zaštiti prava pacijenata¹²⁹ i Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama¹³⁰ naglasak je stavljen na pravima pacijenta za zaštitom i unaprijeđenjem zdravlja, a koje je nužno provoditi prema načelima humanosti i dostupnosti. Neki su zakonodavci otišli korak dalje te su regulirali provođenje znanstvenih eksperimenata na zdravim osobama, propisujući objektivnu odgovornost ustanove koja provodi eksperimente.¹³¹

Iako će se u pravilu nezakoniti medicinski eksperimenti podvesti pod povredu nacionalnog zakonodavstva, i dalje ostaje otvoreno pitanje kako će se kazнено kažnjavati one najteže povrede učinjene pod političkim režimom. Dakle, potrebno je jasno razlučiti povrede počinjene zbog nedostatka informiranog pristanka te one koje su usmjerene ka određenoj skupini nad kojom se provodi zločin.

Polazna točka za specifikaciju eksperimenata na ljudima jest Rimski statut¹³², odnosno čl. 7. Zločina protiv čovječnosti u kojemu se eksperimenti podvode pod generalnu klauzulu „i ostala nečovječna djela“, a provedene se radnje moraju ostvariti „u sklopu širokog ili sustavnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, uz znanje o tom napadu“. Potonje se navezuje

¹²⁷ George J. Annas. *The Changing Landscape of Human Experimentation: Nuremberg, Helsinki, and Beyond*. Boston University School of Law, 1992., str 136.

¹²⁸ Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (NN – MU 13/2003., 18/2003.) donesena je u okviru Vijeća Europe u Oviedu 4. travnja 1997. godine, a na snagu je stupila 1. prosinca 1999. godine dok je u RH na snazi od 1. ožujka 2004. godine.

¹²⁹ Zakon o zaštiti prava pacijenata, NN 169/2004, (2953), 3.12.2004

¹³⁰ Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, NN 76/2014, (1414), 24.6.2014.

¹³¹ Poput Francuske koja u odnosu na druge države, detaljno zakonodavno uređuje odgovornost liječnika i ustanova. Konkretno, odgovornost za eksperimente bila je uređena Čl.209-7 Kodeksa o javnom zdravstvu (*Code de la santé publique*) iz 2000. godine. Međutim, spomenuta odredba više nije na snazi – Kodeks je živući instrument koji je u stalnoj izmjeni, a reguliranje „eksperimenta“ zamjenjuju poglavlja kojima se uređuju pretpostavke i odgovornost za provođenje „medicinskih istraživanja“.

¹³² Rome Statue of the International Criminal Court. International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (20.7.2023.).

upravo na problem koji se pojavio prilikom pokušaja procesuiranja Japana; nije sasvim jasno mora li obični vojnik koji sudjeluje u radnji poznavati ukupan plan ili će inkriminacija zahvatiti njegove nadređene i druge „*policy maker*“. Pretpostavljeno, biti će dovoljno da vojnik ima svijest o neljudskosti postupanja.¹³³

Nadalje, eksperimenti na ljudima obuhvaćeni su i u čl.8 (2)(a)(ii) Rimskog statuta o ratnim zločinima te dovedeni u vezu s biološkim oružjem i mučenjem. U tom je kontekstu potrebno dovesti postupanja u vezu s tim da su počinjena „*kao dio plana ili politike ili kao dio masovnog činjena takvih kaznenih djela.*“

Kako se ne bi više eksperimenti na ljudima podvodili pod mučenje koje je već postalo *ius cogens* (a za koje postoji opsežna pravna praksa te brojne presude) ili pak pod razvitak biološkog oružja, koje iako još uvijek aktualno, u svom je bivstvu tekovina prošlosti, pažnja bi se trebala usmjeriti ka sveobuhvatnoj klasifikaciji eksperimenata. Dokaz tomu su i neregulirane medicinske radnje koje provode velike farmaceutske tvrtke u siromašnijim područjima svijeta: provođenje testiranja na djeci u Nigeriji,¹³⁴ sterilizacijski eksperimenti u Namibiji,¹³⁵ testiranja na HIV pozitivnim osobama u Zimbabveu...

Iz prethodno navedenih razloga, a kako navodi i Roksandić Vidlička, Sunčana *et. al.*¹³⁶, neophodnim smatram kodifikaciju materije zločina protiv čovječnosti s naglaskom na eksperimente na ljudima. Ratni zločini i genocid su uspješno kodificirani u univerzalnim konvencijama, ostvarena je suradnja država ugovornica u prevenciji i kažnjavanju tih zlodjela. Za zločine protiv čovječnosti bilo bi primjereno usvojiti nacrt članaka Komisije za međunarodno pravo kojom bi se postigla kodifikacija običajnog prava. Tada bi se mogli eksperimenti na ljudima izričito navesti pod zločin protiv čovječnosti (a ne podvoditi pod mučenje) čiji bi pak *modus* počinjenja detaljnije bio definiran unutar istog članka.

¹³³ Eser, Albin. Na putu k međunarodnom kaznenom sudu: nastanak i temeljne crte Rimskog Statuta. N. Courakis (Hrsg.), Die Strafrechtswissenschaft im 21. Jahrhundert, Festschrift für D. Spinellis, 2001, str. 339-369.

¹³⁴ What do Pfizer's 1996 drug trials in Nigeria teach us about vaccine hesitancy?, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2021/12/03/what-do-pfizers-1996-drug-trials-in-nigeria-teach-us-about-vaccine-hesitancy/> (25.7.2023.).

¹³⁵ A Win for Victims of Forced Sterilization in Namibia, <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/win-victims-forced-sterilization-namibia> (25.7.2023.).

¹³⁶ Roksandić Vidlička, Sunčana; Galiot, Vinko. Eksperimenti na ljudima kao zločin protiv čovječnosti: od Nürnberškog medicinskog suđenja do predmeta Pfizer, *op.cit.* (bilj.56), str. 240-245.

Od međunarodne je važnosti pravovremeno razviti učinkovite mehanizme suzbijanja i kažnjavanja najtežih zlodjela. Upravo je povijest učiteljica na primjeru Jedinice 731 o potrebi za uspostavljanjem moralne pravde koja ne smije ustuknuti pod pritiskom političkih interesa.

8. LITERATURA

Dokumenti:

1. Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (NN 13/2003).;
2. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (NN 6/07 i 5/08).
3. Međunarodne etičke smjernice za biomedicinska istraživanja, Vijeće za međunarodne organizacije medicinskih znanosti (CIOMS), listopad 2012., str. 10-15., <https://rm.coe.int/1680307ec0> (1.8.2023.).
4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (SFRJ, br. 7/1971).
5. Rimski statut međunarodnog kaznenog suda (NN 5/01).
6. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court, UN General Assembly, Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, ISBN No. 92-9227-227-6, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (20.7.2023.).
7. Zakon o zaštiti prava pacijenata, NN 169/2004, (2953), 3.12.2004
8. Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama , NN 76/2014, (1414), 24.6.2014
9. Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1949. (NN 5/1994).

Knjige i članci:

1. Alving, AS; Craige, B; Pullman, TN. et.al. Procedures used at Stateville Penitentiary for the testing of potential atimalarian agents. *J Clin Invest.* 1948. str. 2.
2. Andrassy, J.; Bakotić, B.; Seršić, M.; Vukas, B., *Međunarodno pravo*,1. dio, Školska knjiga, 2010., str. 419.
3. Andreas Vesalius' Corpses. Kadaveri Andrije Vezala. *Acta med-hist Adriat* 2014; 12(1);9-26, str. 25, <https://hrcak.srce.hr/file/184790> (21.6.2023.).
4. Atalić, Bruno. Historical development and ethical considerations of vivisectionist and antivivisectionist movement. *J AHR* Vol.3, No.6, 2012., str. 404.
5. Baader G, Lederer SE, Low M, Schmaltz F, Schwerin AV. Pathways to human experimentation, 1933-1945: Germany, Japan, and the United States, str. 229-231., <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20503764/> (26.6.2023.).
6. Barenblatt, Daniel. *Kuga za čovječanstvo: Tajni genocid operacije bakterijskog ratovanja Japana osovine* . Harper Collins, 2004. str. 21.
7. Bates, A. W. H. “Vivisection, Virtue Ethics, and the Law in 19th-Century Britain.” *Journal of Animal Ethics*, vol. 4, no. 2, 2014., str. 33-35, <https://doi.org/10.5406/janimalethics.4.2.0030> . , (26.6.2023.).
8. Bertoloni Meli, Domenico. Early Modern Experimentation on Live Animals. *Journal of the History of Biology* (2013) 46:199–226. Springer, 2012., str. 220 https://hpsc.indiana.edu/documents/faculty-articles/meli/dbmPaper_EarlyModernExperimentation.pdf (25.6.2023.).
9. Byrd, Gregory Dean. General Ishii Shiro: His Legacy is That of Genius and Madman. *Electronic Theses and Dissertations*, Paper 1010., 2005., str.42.
10. Charlier, Philippe; Huynh-Charlier, Isabelle et.al. A glimpse into the early origins of medieval anatomy through the oldest conserved human dissection (Western Europe, 13th c. A.D.), str. 372., <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4042035/pdf/AMS-10-20265.pdf> (17.6.2023.).
11. Comfort, Nathaniel. The prisoner as model organism: malaria research at Stateville Penitentiary. *Stud Hist Philos Biol Biomed Sci.* 2009; 40(3): 190–203. str. 17.

12. Cook, Haruko Taya; Cook, Theodore F. Japan u ratu: usmena povijest (1. izdanje). New York: New Press, 1992, str. 162.
13. Cranmer, V. J. In Judgment of Unit 731: A Comparative Study of Medical War Crimes Trials after World War ii. *Journal of American-East Asian Relations*, 30(1), 2020., str. 32-60.
14. Cribb, Robert. 'Conventional War Crimes': The International Military Tribunal for the Far East and the Ill – Treatment of Prisoners of War and Civilian Internees, The Tokyo Tribunal: Perspectives on Law, History and Memory, 2020., str. 182
15. Daqun, Liu. The Present Day Significance of Nuremberg and Tokyo Trials in Modern International law- Jurisprudence Aspect. *European Studies Vol. 20.*, 2020, str. 89.
16. Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 530.
17. Donovan AJ. Richard Lower, M.D., physician and surgeon (1631-1691). *World J Surg.* 2004., str. 942-944.
18. Drea, Edward. *Japan's Imperial Army: Its rise and Fall*. University Press Kansas, 2009., str. 72–73.
19. Eser, Albin. Na putu k međunarodnom kaznenom sudu: nastanak i temeljne crte Rimskog Statuta. N.Courakis (Hrsg.), *Die Strafrechtswissenschaft im 21. Jahrhundert*, Festschrift für D. Spinelis, 2001, str. 339-369.
20. Ford, Douglas. "Strategic Culture, Intelligence Assessment, and the Conduct of the Pacific War: The British-Indian and Imperial Japanese Armies in Comparison, 1941–1945." *War in History*, vol. 14, no. 1, 2007, str. 63–95.
21. Hamilton, Susan. "Reading and the Popular Critique of Science in the Victorian Anti-Vivisection Press: Frances Power Cobbe's Writing for the Victoria Street Society." *Victorian Review*, vol. 36, no. 2, 2010., str. 66, JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/41413853>, (26.6.2023.).
22. Harris SH. *Tvornice smrti: Japansko biološko ratovanje, 1932-1945, i američko zataškavanje*. Routledge; New York: 2002.. str. 300.
23. Heirbaut, J. M. F; van Bronswijk, J. E. M. H. Unit 731. Technische Universiteit Eindhoven 2002., str.13.
24. Horwitz, Sollis, *The Tokyo Trial*, *International Conciliation*, vol. 28.; 1950, str. 477
25. Hudoletnjak Grgić, Maja. *Hipokratski spis O staroj medicini*. Zagreb: Kruzak, 2007.
26. Kondo. Izvješće Norberta H. Fella, 22.4.1947., *Ispitivanje Masude, Tomosada*, str. 1-2.

27. Kondo. Izvješće Norberta H. Fella, 24.4.1947., Konferencija s Kameijem, Kanichiro, str. 1-2.
28. Kondo. Report by Edwin V. Hill and Joseph Victor, 12/12/1947, Introduction, str. 4.
29. Koutserimpas C, Alpantaki K, Samonis G. Trauma management in Homer's Iliad, *Int Wound J.* 2017, str. 1-3., <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7949588/pdf/IWJ-14-682.pdf> (17.6.2023.).
30. Kriletić, Barbara. Ljekovito bilje u antici, ODRAZ, 2020., str. 36.
31. Lakić Parać, Iva. Prožimanje Japanskih religijskih tradicija na primjeru Bodhisattve Jizoa. Filozofski fakultet Zagreb, 2017., str. 20.
32. Longrigg, James. Greek rational medicine: Philosophy and medicine from Alcmaeon to the Alexandrians. Routledge: London and New York, 1993.,str. 188.
33. Martin Merino, Mario. Unit 731 : Japan's Angels of Death, 2021. str.11.
34. Nanyan, Guo, Comparative inquiries in science, history, and ethics, "Discovering traces of humanity: Taking individual responsibility for medical atrocities.". Japan's Wartime Medical Atrocities, 2010. str.109.
35. Nie, JB. The west's Dismissal of the Khabarovsk trial as 'Communist Propaganda': Ideology, evidence and international bioethics. *J. Bioethical Inquiry* 1, 2004., str. 32–42.
36. Polulina, Valentyna. "Soviet War Crimes Policy in the Far East: The Bacteriological Warfare Trial at Khabarovsk, 1949". *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2, FICHL Publication Series No. 21.* 2014., str. 543., <https://www.legal-tools.org/doc/47da2b/pdf/> (15.7.2023.).
37. Proctor, R. Racial Hygiene: Medicine Under the Nazis. Ujedinjeno Kraljevstvo: Harvard University Press, 1988, str. 95.
38. Ptičar, Ivan. Razvoj medicine i načina liječenja u antici i usporedba s modernim načinima liječenja. FFOS repozitorij, 2021., str. 20-25.
39. Richardson, L. When Human Experimentation is Criminal. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 99, 2008, str.128.
40. Roksandić Vidlička, Sunčana; Galiot, Vinko. Eksperimenti na ljudima kao zločin protiv čovječnosti: od Nürnberškog medicinskog suđenja do predmeta Pfizer. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, Vol. VII No. 1, 2016., Zagreb, str. 193-196.

41. Štojs, Tihana. Istraživanja na ljudskim subjektima – povijesni razvoj, načela i primjeri neetičnih postupanja. *Nova prisutnost* 12 (2014) 1, 91-111, str.107., <https://hrcak.srce.hr/file/175232> (1.7.2023.).
42. The Nuremberg Code 1947. *The British Medical Journal* No. 7070., 1996, str. 1448, https://media.tghn.org/medialibrary/2011/04/BMJ_No_7070_Volume_313_The_Nuremberg_Code.pdf (7.7.2023.).
43. Tušak, Karin. *Medicina u antičkoj Grčkoj i Rimu*. Repozitorij Juraj Dobrila. Sveučilište u Puli, 2019., str. 27.
44. Weindling, P. From the Nuremberg “Doctors’ Trial” to the “Nuremberg Code”. *The International Library of Bioethics*, vol 96. Springer, Cham, str. 222-228.
45. Weindling, Paul; Loewenau Alexandra *et.al.* The victims of unethical human experiments and coerced research under National Socialism, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4822534/pdf/main.pdf> (27.6.2023.).
46. Weindling, PJ; W. Thompson, John. *Psihijatar u sjeni holokausta*. Sveučilište Rochester Press; Rochester, NY: 2010, str.125
47. Williams P, Wallace W. *Unit 731: The Japanese Army's Secret of Secrets*. London: Hodder Stoughton; 1989., str. 228.

Mrežni izvori:

1. A Win for Victims of Forced Sterilization in Namibia, <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/win-victims-forced-sterilization-namibia> (25.7.2023.).
2. Aljazeera: Bringing Japan's biological war to light, <https://www.aljazeera.com/news/2005/4/21/bringing-japans-biological-war-to-light> (2.7.2023.).
3. Andreas Vesalius and the Challenge to Galen, <https://www.joh.cam.ac.uk/library/andreas-vesalius-and-challenge-galen> (21.6.2023.).
4. Asian Auschwitz, <https://asianauschwitz.wordpress.com/the-8-divisions-of-unit-731/> (1.7.2023.).
5. Baglivi, Đuro: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5238> (25.6.2023.)
6. Bryan Mark Rigg: Racial Purity and Domination in World War II, <https://www.linkedin.com/pulse/racial-purity-domination-world-war-ii-bryan-rigg> (2.7.2023.).
7. Chinese Stories. Kina, China Intercontinental Press, 2003., str. 96., https://www.google.hr/books/edition/Chinese_Stories/9Ad8zYh1IpEC?hl=hr&gbpv=1&dq=wang+xuan+lawsuit&pg=PP104&printsec=frontcover (2.7.2023.)
8. CNRS News: “Mein Kampf remains invaluable for understanding Nazism, <https://www.adl.org/resources/news/adolf-hitlers-mein-kampf-introduction> (28.6.2023.).
9. Control Council Law No.10., <https://www.legal-tools.org/doc/ffda62/pdf/> (5.7.2023.).
10. Euthanasia Program and Aktion T4, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/euthanasia-program> (27.6.2023.).
11. Former German Nazi Concentration and Extramination Camp, <https://www.auschwitz.org/en/history/medical-experiments/emil-kaschub/> (27.6.2023.).
12. Frischknecht, Friedrich. The history of biological warfare. Human experimentation, modern nightmares and lone madmen in the twentieth century, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12789407/> (26.6.2023.).

13. History Collection. The True Story Behind Japan's WWII Human Experiment Division, <https://historycollection.com/unit-731-wwii-japans-human-experiment-division/2/> (1.7.2023.).
14. History of Sorts: The Experiments of Unit 731, <https://dirkdeklein.net/2022/10/18/the-experiments-of-unit-731/> (3.7.2023.).
15. Holocaust Encyclopedia: Nazi Racism, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-racism> (27.6.2023.).
16. Holocaust Encyclopedia: The Doctors Trial – The Medical Case of the Subsequent Nuremberg Proceedings, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-doctors-trial-the-medical-case-of-the-subsequent-nuremberg-proceedings> (8.7.2023.).
17. How Homer treated the wounded, https://www-greece--is-com.translate.goog/medicine-homeric-epics/?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=hr&_x_tr_hl=en-US&_x_tr_pto=wapp (17.6.2023.).
18. ICC Legal Tool Database. United States of America v. Karl Brandt et al., No. 101956, str. 188., <https://www.legal-tools.org/doc/c18557/pdf> (13.7.2023.).
19. International Military Tribunal for the Far East, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf, str.4 (8.7.2023.).
20. International Military Tribunal for the Far East, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf, str.4 (8.7.2023.).
21. Izvještaj Arva T. Thompsona, 5/31/46, str. 7, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4487829/> (4.7.2023.).
22. Izvještaj Murray Sanders, 11/9/45, interrogation of Tadakama Wakamatsu, str. 5., <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4487829/> (4.7.2023.).
23. Japanese World War II poison gas still affecting people today, <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/10/06/national/wwii-poison-gas/> (3.7.2023.).
24. John, Donovan. Inside Unit 731, Japan's Gruesome WWII Human Experiment Program, <https://history.howstuffworks.com/world-war-ii/unit-731.htm/> (3.7.2023.).
25. Jun, Sato. Citizens group continues quest to link bones to Unit 731 victims, <https://www.asahi.com/ajw/articles/13060595> (4.7.2023.).

26. Lenoir, Andrew. The Twisted Story Of Shiro Ishii, The Josef Mengele Of World War 2 Japan, <https://allthatsinteresting.com/shiro-ishii-unit-731> (3.7.2023.).
27. Lev Nikolaevich Smirnov: Memorial, <https://www.findagrave.com/memorial/148690870/lev-nikolaevich-smirnov> (15.8.2023.).
28. Materials on the Trial of Former Servicemen of the Japanese Army Charged with Manufacturing and Employing Bacteriological Weapons. Moscow: Foreign Language Publishing House; 1950. str. 263., <https://elearning.trree.org/file.php/1/MaterialsTrial-JapaneseArmy-1950.pdf> (13.7.2023.).
29. Materials on the Trial of Former Servicemen of the Japanese Army Charged with Manufacturing and employing Bacteriological Weapons, https://books.google.hr/books?id=ARojAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (13.7.2023.).
30. Max Planck Gesellschaft: The first Institutes are inaugurated, https://www.mpg.de/946664/8_event5-1912 (26.6.2023.).
31. Memorial and Museum Auschwitz – Birkenau, <https://www.auschwitz.org/en/history/medical-experiments/august-hirt/> (27.6.2023.).
32. Memorium Nürnberger Prozesse Museen: Verdicts, <https://museums.nuernberg.de/memorium-nuremberg-trials/the-nuremberg-trials/the-international-military-tribunal/verdicts> (4.7.2023.).
33. Montana State University. Japan's Role in Developing Biological Weapons in World War II and its Effect on Contemporary Relations between Asian Countries, <https://www.montana.edu/historybug/yersiniaessays/shama.html> (2.7.2023.).
34. Moscow Declaration on atrocities (1 November 1943), https://www.cvce.eu/content/publication/2004/2/12/699fc03f-19a1-47f0-aec0-73220489efcd/publishable_en.pdf (5.7.2023.).
35. Names, information of Unit 731 disclosed, <https://global.chinadaily.com.cn/a/201804/18/WS5ad6865fa3105cdcf6518e55.html> (3.7.2023.).
36. Nazi Medical Experiments, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-medical-experiments> (27.6.2023.).

37. Not the archer of Meudon, <https://www.executedtoday.com/2011/01/30/1474-not-the-archer-of-meudon/> (17.6.2023.).
38. Nuremberg Trials Project, NMT Case 1, https://nuremberg.law.harvard.edu/nmt_1_intro (5.7.2023.).
39. Roeckle, Volke. Nazi medicine and research on human beings, <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2804%2917619-8> (27.6.2023.).
40. Swammerdam's science: Nerve function and „animal spirits“, <http://www.janswammerdam.org/nerve.html> (25.6.2023.).
41. SWNCC/SANACC, <https://www.gale.com/intl/c/state-war-navy-coordinating-committee-and-state-army-navy-air-force-coordinating-committee-files-1944-1949> (5.7.2023.).
42. Takashi, Tsuchiya. Why Japanese doctors performed human experiments in China 1933-1945. <http://www.lit.osaka-cu.ac.jp/user/tsuchiya/gyoseki/presentation/TRT5.html> (2.7.2023.).
43. Technical Reports and Standards: The Office of Scientific Research and Development (OSRD) Collection, <https://www.loc.gov/rr/scitech/trs/trsosrd.html> (28.6.2023.).
44. The Doctors Trial: The USA vs. K. Brandt et.al., <http://werle.rewi.huberlin.de/MedicalCase.pdf>, str. 7 (13.7.2023.).
45. The Nuremberg Trials: The Doctors Trial, <https://famous-trials.com/nuremberg/1903-doctortrial> (7.7.2023.).
46. The Prevention Of Cruelty Animals Act, 1960, https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/11237/1/the_prevention_of_cruelty_to_animals_act%2C_1960.pdf (25.6.2023.).
47. The Tokio Trial, <https://peacepalacelibrary.nl/research-guide/tokyo-trial> (12.7.2023.).
48. The U.S. Public Health Service Syphilis Study at Tuskegee, <https://www.cdc.gov/tuskegee/timeline.htm> (28.6.2023.).
49. Treaty of Versailles, <https://jusmundi.com/en/document/pdf/treaty/en-treaty-of-versailles-treaty-of-peace-with-germany-28th-june-1919-treaty-of-versailles-1919-saturday-28th-june-1919> (5.7.2023.).
50. Tuskegee Experiment: The Infamous Syphilis Study, <https://www.history.com/news/the-infamous-40-year-tuskegee-study> (28.6.2023.).

51. UN Treaty Agreement, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (5.7.2023.)
52. United States Responses to Japanese Wartime Inhuman Experimentation after World War II: National Security and Wartime Exigency, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4487829/> (5.7.2023.).
53. Vonderlehr, RA; Clark, T. et.al. Untreated Syphilis In The Male Negro – a prospective study of the effect on life expectancy, <https://www.milbank.org/wp-content/uploads/mq/volume-32/issue-03/32-3-Untreated-Syphilis-in-the-Male-Negro.pdf> (28.6.2023.).
54. War History Online: Operation Cherry Blossoms at Night, The WW2 Japanese Plan to Wage Biological Warfare on the USA, <https://www.warhistoryonline.com/world-war-ii/operation-cherry-blossoms-night.html> (3.7.2023.)
55. What do Pfizer’s 1996 drug trials in Nigeria teach us about vaccine hesitancy?, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2021/12/03/what-do-pfizers-1996-drug-trials-in-nigeria-teach-us-about-vaccine-hesitancy/> (25.7.2023.).
56. Why the Nazis Were Obsessed With Twins, History, <https://www.history.com/news/nazi-twin-experiments-mengele-eugenics> (27.6.2023.).
57. Work starts at Shinjuku Unit 731 site, <https://www.japantimes.co.jp/news/2011/02/22/national/work-starts-at-shinjuku-unit-731-site/> (3.7.2023.).
58. X-ray “sterilisation” and castration in Auschwitz: Dr Horst Schumann, Medical Review Auschwitz, <https://www.mp.pl/auschwitz/journal/english/311389,x-ray-sterilisation-and-castration-in-auschwitz-dr-horst-schumann> (27.6.2023.).